

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

Bakalářská práce

**Pojetí „já“ u Ladislava Klímy
v rámci beletrie**

Vedoucí: PhDr. Miloslava Blažková, CSc.

Autor: Eliška Svobodová

Rok: 2013

Prohlašuji,

že jsem tuto předloženou bakalářskou práci vypracovala zcela samostatně a uvádím v ní veškeré použité prameny a literaturu.

.....

15. 6. 2013

P o d ě k o v á n í

Za rady, připomínky i podporu děkuji především své vedoucí práce, paní PhDr. Miloslavě Blažkové, CSc. i všem ostatním, s nimiž jsem obsah své práce konzultovala.

Anotace ČJ

Bakalářská práce se zabývá filosofií českého myslitele a literáta Ladislava Klímy. Je zde stručně popsán Klímův život, jeho filosofie jako celek a jeho vlastní postoj k literární tvorbě. Práce neopomíjí ani možnou Klímovu inspiraci a proto je zde rozebrána filosofie dvou německých myslitelů Schopenhauera a Nietzscheho. Podrobně popsáno je také, jak Klíma zpracovává otázku subjektu a co pro něj „já“ znamená, jak se mění v absolutně komandující vůli. V neposlední řadě se práce zabývá jednotlivými díly, konkrétně jednoaktovou hrou Edgar a povídkami Slavná Nemesis a Utrpení knížete Sternenhocha. V jednotlivých kapitolách jsou rozebrány nejdůležitější momenty děl, které mají nějakou spojitost se subjektivním jednáním a s „já“ jako takovým.

Anotace AJ

The bachelor thesis is related to philosophy of Ladislav Klíma who is Czech thinker and litterateur. The bachelor thesis includes short description of Klíma's life, description of his philosophy in general and expression of his attitude to literary creation. The bachelor thesis reflects also Klíma's possible sources of inspiration and therefore description of philosophy of two German thinkers, Schopenhauer and Nietzsche, is involved. Klíma's attitude to the matter of "subject" and his personal opinion on what "the I" means and how it transforms in an absolutely commanding will have been described in detailed way. Finally, individual pieces of Klíma's production are elaborated; namely one-act play Edgar and tales Slavná Nemesis and Utrpení knížete Sternenhocha. Particular chapters mention the most important aspects of these pieces which are related to subjective manners and "the I" as such.

Obsah

ÚVOD	5
1. PŘEDBĚŽNÉ VYMEZENÍ ZÁKLADNÍ POJMŮ	7
2. OSOBNOST LADISLAVA KLÍMY	8
2. 1. Klímovy důležité životní etapy	8
2. 2. Nejdůležitější z Klímovy filosofie	10
2. 3. Klíma jako literát	13
3. „JÁ“	16
3. 1. Základní vymezení pojmu „já“	16
3. 2. Pojetí „já“ u jiných filosofů a Klímova možná inspirace	17
3. 2. 1. Arthur Schopenhauer	17
3. 2. 2. Fridrich Nietzsche	18
3. 3. Pojetí „já“ u Ladislava Klímy (boží absolutně komandující vůle) a jeho setrvávání ve světě	20
4. „JÁ“ V KLÍMOVĚ BELETRII	27
4. 1. Edgar	28
4. 2. Slavná Nemesis	34
4. 3. Utrpení knížete Sternenchocha	40
4. 3. 1. Postava knížete Sternenhocha	43
4. 3. 2. Postava Helgy	46
4. 4. Společné motivy všech tří děl	49
ZÁVĚR	50
POUŽITÁ LITERATURA	52

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se budu zabývat souvislostmi mezi filosofií a literární tvorbou českého filosofa a spisovatele Ladislava Klímy. Především jak se staví k problematice subjektu, a jak se „já“ projevuje v jeho beletristické tvorbě. Zejména v jedné nedokončené jednoaktové hře *Edgar* a ve dvou ucelených povídkách *Slavná Nemesis* a *Utrpení knížete Sternenhocha*.

Jelikož je postava samotného Ladislava Klímy velmi zajímavá a složitá, dovolím si na začátek pro představu o jeho osobnosti a myšlení popsat několik nejzásadnějších momentů z jeho života, které pro něj byly určitě inspirací nejen v literární, ale i filosofické tvorbě.

Dále bych ráda nastínila koncepci Klímovy filosofie jako celku a shrnula jeho literární tvorbu, jak k psaní přistupoval, co pro něj znamenalo a komu bylo určeno.

Než začnu rozebírat jednotlivá díla, je důležité ujasnit si, co ono „já“, které chci v beletrii popsat, je. K tomu na pomoc si беру nejen slovníky filosofických a obecných pojmů, abych získala výstižné definice, ale také dva Klímovy pravděpodobně největší inspirátory Arthura Schopenhauera a Fridricha Nietzscheho. Ve většině publikací, které se Ladislavem Klímou zabývají, se totiž dočteme, že právě tito dva němečtí myslitelé byly pro jeho filosofii velmi významní, přestože se s nimi vypořádal, jak chtěl, někdy souhlasil, jindy se snažil jejich myšlenky vyvrátit.

Další kapitola bude pojednávat právě o Klímově vlastním náhledu na „já“. Jak je ve světě ukotveno, jak se v něm vyvíjí, co je vlastně svět, ve kterém se nachází a jak je to s časem. Jakou spojitost mají se subjektem pojmy jako egodeismus, egosolipsismus, voluntarismus, ludibrionismus, Všeotroctví. Victoria Aeterna, Zář či Propast. Jak Klíma dospěl k absolutně komandující vůli nebo proč se má člověk chovat jako „klímovský“ Bůh. Jaký vztah má tato vůle k „já“ a jakou roli v něm hraje lidská animalita.

Hlavní část a v podstatě i zakončení mé práce budou tvořit rozbory tří jednotlivých děl. Klíma sám zastával názor, že psaní beletrie je pro něj jen prostředek k tomu, aby mu vyplynulo „filosofické“ v ucelené formě. Chtěla bych v každém díle nalézt nejpodstatnější Klímovy filosofické momenty ve vztahu k

subjektu, a co mají společného, pokud něco takového existuje. Zda je možné číst je více způsoby a zda je jednoduché pochopit autorův záměr, pokud nějaký mají.

Pro lepší orientaci v dějích jednotlivých děl, a pro ty, jež neznají Klímovu beletrii, přidám ke každému dílu v poznámce pod čarou stručný popis děje.

1. PŘEDBĚŽNÉ VYMEZENÍ ZÁKLADNÍ POJMŮ

Voluntarismus – základem všeho, tedy i světa je vůle, tak že vůli je podřízen i rozum

Egosolipsismus – celý svět je utvářen vědomím jednoho konkrétního člověka

Egodeismus – v rámci egodeismu se egosolipsista vymezuje vůči společnosti a uvědomuje si všechn svůj potenciál, a proto sám sebe chápe jako Boha

2. OSOBNOST LADISLAVA KLÍMY

Pro snadnější uchopení a pochopení filosofa Ladislava Klímy je nutné seznámit se krátce s jeho složitou osobností a nejdůležitějšími filosofickými myšlenkami.

2. 1. Klímovy důležité životní etapy

Ladislav Klíma se narodil roku 1878 do úřednické rodiny. Své sourozence, dvě sestry a dva bratry, přirovnává ve svém vlastním životopise k „hnusu“, který se vůči němu provinil, „*ale ne proto, že byli hnusní, - proto, že stáli mně příliš blízko*“¹. Již v útlém věku si tedy uvědomoval svou jinakost vůči světu.

Instituci školy vnímal jako „státní idiotství“, ze kterého měl pocit, že člověku bere veškerou životní sílu a po jejím absolvování se z člověka stává neúplný tvor. „*Státní idiotství, zvané škola, uloupilo mně o přinejmenším třicet procent mé duševní síly, - ale s tím dlužno vždy počítat, - z člověka zbude vždy jen fragment jeho - ...*“² Tento jeho náhled na systematické vzdělávání vygradoval po smrti jeho matky, kdy byl v prvním semestru septimy vyloučen za urážku na adresu vládnoucí dynastie, „*až jsem byl vyhozen v I. semestru septimy ze všech cislahtanských učilišť – proto, že jsem nazval ve školní úloze, v neznalosti historie, Habsburky – myslím – prasečí dynastií.*“³ Po neúspěšném pokusu studovat v Záhřebu se s otcem shodl na tom, že ho do žádné jiné školy posílat nebude.

V 18 letech obdržel malé dědictví po matce, které mu umožňovalo naplno se věnovat zkoumání světa, střídavé pobyty v Eisensteině, Curychu, Plzni či tyrolském Ledecku trávil procházkami přírodou a přemýšlením o svém postavení ve světě, „*moje hlavní činnost po léta, kdy se jiní hmoždí zkouškami a zahajováním kariéry, byly věčné procházky po hvozdech, hledání nymf a halucinačních zámků, válení se nahým tělem na mechu a ve sněhu a strašné boje s Bohem, který si usmyslil žít bdě jako člověk...*“⁴ Během těchto let se, jak sám píše, navykl kouřit, což mělo spolu s alkoholem neblahý vliv na jeho zdraví (viz dále).

¹ Vteřiny věčnosti, 1989, str. 269

² Tamtéž, str. 270

³ Tamtéž, str. 271

⁴ Tamtéž, str. 272

Po otcově smrti v roce 1909 získává dědictví a je na pár let dopředu zaopatřen. Se svou macechou odchází do Horoušánek, kde se vdova provdá za K. Vaniše. V roce 1915 Vanišovi opouští, jelikož je bez peněz, ale pravděpodobně ne v dobrém, protože u nich zanechává veškeré své rukopisy, nejspíše jako zástavu za své dluhy. Novým domovem se pro něj stává laciný hotýlek Krása ve Vysočanech, kde zůstává téměř až do své smrti. Právě zde začíná Klímovo nejtěžší období, kdy se hroutí vnitřně i vnějšně. Začíná často pít a stává se z něj alkoholik, ač podle Kodíčka⁵ do svých 36 let nepil. Ve svém životopise ke svému pití sám uvádí „*druhá půle dvanáctého a třináctého roku neviděla mne střízlivým ani minutu*“⁶. S tímto svým problémem se Klíma od roku 1922 snaží bojovat a začít zase soustavně literárně pracovat.

Ač filosofem tělem i duší musel i Klíma samozřejmě pracovat, byl třeba řidičem lokomotivy či správcem malé továrny.

Za své nejlepší přátele, kteří mu často vypomáhali finančně, zprostředkovávali práci či bydlení, sám považoval především Bittermana, Böhlera, Březinu, Dvořáka, Fidlera, Chalupného, Kříže, Pavla, Srba a Zlámala. Například s Němcem Fr. Böhlerem společně napsali filosoficko-dadaistický román Putování slepého hada za pravdou (*Der Gang der blinden Schlange zur Wahrheit*).

Ani Klímův vztah k ženám nebyl zcela jednoduchý. Ve svých dílech jimi převážně pohrdal, protože je považoval primárně za živočišné bytosti a lidskou animalitu bral jako přítěž. Jak se sám na konci svého vlastního životopisu zmiňuje: „*P.S. Zapomenuto na veledůležité: sexuální. Výjma několik návštěv v bordelech a potkáních v noci na mezích „ nic vážného“: ne že by se mně to nebylo líbilo, ale neměl jsem k tomu čas, - stejně jako k „povolání“. [...] hodlám ještě obohatit sexuální „patologii“ odkrytím asi dvaceti „perversit“, jí dosud neznámých: což znamená, žil jsem eroticky, - příšerně mnoho, - skoro jen ve fantasii.*“⁷ Přesto byl pro něj tento fyzický, sexuální kontakt s ženami něčím, co k životu každého člověka patří. Tuto tematiku, sex mezi mužem a ženou, také často zpracovával i ve svých prozaických dílech.

Ke svému tělu nebyl Klíma zrovna shovívavý a muselo vydržet opravdu mnoho. „*Dobrá byla zdatnost mého těla za posledních deset let, - kvůli spořivosti:*

⁵ Kodíček napsal Klímův nekrolog do časopisu Tribuna

⁶ Vteřiny věčnosti, 1989, str. 283

⁷ Tamtéž, str. 284

od roku 15 spím jen v nevytápěných místnostech, - jak jsem oblečen, zdravotnický a estetický, je mně fuk, a 4 Kč na stravu stačí každému člověku“ jísti jenom syrové věci: to slouží stejně zdraví jako kapse. [...] delší doby jedl jsem pouze: syrovou mouku, syrové maso, syrové vejce, mléko, citrony a syrovou zeleninu, a byl jsem při tom ideálně zdravý...“⁸ Občas ale také dával svému organismu zabrat mnohem více: „Chlastal jsem vodu, kterou byli umíváni neštovičníci, snědl vuřty, z kterých zbyli téměř jenom červi, pil vody, po kterých by normální člověk aspoň těžce onemocněl, ...“⁹

Právě rok 1914 byl pro něj i pro jeho tvůrčí činnost velmi zásadní. Klíma se ocitá bez peněz a dokonce pomýšlí na sebevraždu, „*Sebevražda převládá v nejvyšším stupni vážněji než kdy jindy; neudá-li se zázrak, konečně udělám ten dráždivý výlet*“. Bezmyšlenkovitě spaluje svou tvorbu, z románů přetrvávají nesouvislé fragmenty a z kratších děl téměř nic.¹⁰

Klíma byl bezpochyby velmi zajímavou osobností, ač pro společnost ne příliš přijatelný, proto si možná sám napsal vlastní životopis, který zahrnuje období od jeho narození po rok 1924, tedy 4 roky před tím než 19. 4. 1928 zemřel, pravděpodobně na následky tuberkulózy podpořené alkoholismem a špatným životním stylem.

2. 2. Nejdůležitější z Klímovy filosofie

Podle Jana Patočky je Ladislav Klíma „*velmi typickým filosofem 20. století, [...] století mrhajícího člověkem ve jménu lidských cílů*“¹¹. „*Klíma se totiž zabýval filosofováním nejen jako umělec diletující ve filosofie, ale hluboce a systematicky.*“¹² Proto tedy můžeme říci, že sám ve svém životě praktikoval filosofii, žil svou vlastní filosofií.

Sám Klíma o filosofii říká, že „*Filosofie musí se stát improvizacním, příležitostným uměním, - vše nad to je nemoc nebo řemeslo.*“¹³ Poukazuje tedy na

⁸ Vteřiny Věčnosti, 1989, str. 279-280

⁹ Tamtéž, str. 279

¹⁰ srov. Chalupický, Victoria aeterna, 1992, 271-272

¹¹ Češi I, 2006, str. 164

¹² Možnosti interpretace, 2002, str. 49

¹³ Victoria Aeterna, Svět jako vědomí a nic, str. 18

to, že ač je důležité postupovat systematicky, má se filosofovat i s jakousi uměleckou „láskou“.

Je těžké jakkoliv filosofii Ladislava Klímy zařadit, jelikož dnes mezi pojmy „já“ a „vůle“ nevidíme žádnou opozici a to díky modernímu subjektivistickému myšlení. Pokusil se o to například jeho současník a přítel Emanuel Chalupný, „*který právě konstatoval souvislost mezi Nietzschem a Klímou, snažil se odlišit oba od sebe tím rozdílem, že Nietzsche je ve stopách Schopenhauerových voluntarista, kdežto Klíma za podstatnou základnu skutečna nepovažuje vůli, nýbrž já.*“¹⁴ Není tedy možné Klímu plnohodnotně řadit k voluntaristickému proudu, jelikož je pro něj tím nejzákladnějším prvkem celého světa já. O tom ale podrobněji ještě později.

Dále je pro něj velmi důležité veškeré domýšlení komplexu našich idejí. Zde je tedy viditelná inspirace u Schopenhauera, ten je filosofem života, tedy filosofování pro něj neznamena hledat vědecké zákonitosti a něco vysvětlovat, ale nejdůležitější je interpretace a výklad smyslu jevu. „*Klíma vyjde ze Schopenhauerova pojednání o čtvrtém kořeni věty důvodu, hlavně z druhé části, věnované důvodu o poznání*“¹⁵, staví tedy na pravdivosti čili odůvodněnosti.

„*Hledání pravdy, - cennější, než ona sama-, jest činností nejvyšší a nejpříjemnější [...] v základních otázkách vzbuzuje jistotu ve všem, neocenitelnou veselost, pocit moci a vlády nade vším. – „Ale jistoty není!“ – pravda“ – ale pocit původní nejistoty trvá vždy jen sekundu, [...] vše je zároveň pravdou a lží; ať to nazveme tak či onak, jsme vždy zcela v právu. „Ale..., -ale někde nutno přestat! [...]“*“¹⁶ Zde se vlastně dostáváme k neodůvodnitelnosti logiky, protože z ní Klíma „*vyvozuje fenomenálnost všeho, v čem je logika nějak obsažena jako moment a premisa; a to je všecko: každá teze, která vždy říká, že něco jest a je takové a takové, to a to. Neboť „jest“ kvalifikuje tezi jako soud [...]“*“¹⁷. Tuto absurdnost logiky ovšem nenalezneme ani u Nietzscheho (ten jde za logikou moci) ani u Schopenhauera (ten má noumenon za jevy). Postupně zde tedy rozebírá logiku jako takovou.

¹⁴ Češi I, 2006, str. 155

¹⁵ Tamtéž, str. 156

¹⁶ Victoria Aeterna, Svět jako vědomí a nic, 1992, str. 19

¹⁷ Češi I, 2006, str. 157

Jedním z nejdůležitějších pojmů jsou pro Klímovu filosofii abstrakta, „*jsou jediný element filosofie, od nichž je nutno vyjít, ne od smyslového světa, jak chce Schopenhauer*“¹⁸, není tedy nutné podrobovat teorii abstrakce dále úvahám o logice.

„*Znamená-li absurdita logiky konec primátu objektu, pak zároveň s tím musí být podle Klímy objevem primátu subjektu*“¹⁹, Klíma opomíná, že takový subjekt nemůže existovat, jelikož současný subjekt vždy přejímá podstatu z okolí. Tento problém Klímu zahání takřkajíc do kouta, tato reflexe a radikalizace skeptického ho nutí dosavadní teze nahradit jinými, tedy „*logikou absolutní svobody a libovůle tvůrčího a se vším si pohrávajícím subjektu. Uniká mu, že subjekt sám je problémem.*“²⁰ Mohli bychom tedy hovořit o absolutizaci subjektu.

Klíma se také velmi důrazně zaobírá praxí, přestože ne velmi úspěšně: „*jeho stále obnovované pokusy o absolutní, suverénní praxi; pokusy, které končí krachem konečného animálního subjektu v něm, který však důsledně a absurdně, odnáší i ten absolutní a nekonečný, suverénní, s sebou.*“²¹ Přestože nechtěl, dostává se tím nakonec k Nietzscheho ideálu člověka, tedy k suverénnímu člověku toužícímu po nadřazenosti nad předmětným a zpředmětněným světem.

Filosofa Ladislava Klímu tedy můžeme nazvat filosofem radikálního subjektivismu, jenž se svým skeptickým filosofováním dostává až k problematice bytí a jeho vztahům ke jsoucnům, tedy k samotné metafyzice.

Další pojem, který ke Klímovi neodmyslitelně patří, a v jehož duchu i žil, je „*egosolismus*“ nebo také „*egosolipsismus*“. Jde zde o názor člověka, který za jedinou možnou skutečnost pokládá sám sebe, tj. svět je utvářen vědomím jednoho konkrétního člověka. Jan Patočka na to reaguje tak, že si Klíma s pojmem subjekt nebo obzvláště absolutní subjekt nevěděl rady a „*jeho tvrzení, že pojmy já, ty, my, vy, jsou prázdné, že nemají smysl*“ dávají najevo metafyzično, a proto Klíma, aby překonal konečnost, potřebuje absolutnosti, nadřazenosti, egosolismus i egodeismus.“²²

Tím ovšem vše dává do jedné roviny: „*protože všechno světské je sobě rovno, vteřina jako věčnost. Smysl, který si Klíma vybojoval proti světu a konečnosti, je nakonec stejně nesmyslný jako konečnost. Klíмова filosofie subjektivity je filosofií*

¹⁸ Češi, 2006, str. 157

¹⁹ Tamtéž, str. 158

²⁰ Tamtéž, str. 158

²¹ Tamtéž, str. 159

²² Tamtéž, str. 163

naprosté bezohlednosti k druhému i k sobě.“²³ Klíma se tedy dostal do fáze, kdy filosofie absolutní subjektivity, která člověku bere jeho podstatu, je nesmyslná stejně jako konečnost, protože by nás ochudila a rozložila veškeré naše lidské bohatství (chudoba, konečnost, tajemství, vlastní zkušenost).²⁴

Přestože je tedy jeho filosofie absolutnosti v podstatě absurdní a ztroskotala, Klíma se jí snažil žít celý svůj život a vše podřizoval své absolutně konající vůli. Jako filosof života, podroboval svůj život neustálým testům a snažil se oprostít od otázky po existenciálním (konečně-životní počátek této filosofie). Právě v tomto případě je postižen metafyzicko-logický impuls v jeho absolutně platné filosofii, která se každým dalším kritizováním potvrzuje.

2. 3. Klíma jako literát

Ladislav Klíma je významný literární tvůrce přelomu století, přesto se sám považoval především za filosofa. Kromě své prvotiny *Svět jako vědomí a nic* (1904) nevydal žádné jiné ucelené obsáhlejší filosofické dílo, vyjma různých traktátů (*Traktáty a diktáty*, 1922) a mnoho úvah v denících či v osobní korespondenci.

Beletrie v Klímově podání je ve své podstatě „jen“ navázáním na jeho filosofii a její uplatnění v literární rovině. *„Život, literatura i filosofie patřily u Klímy neoddělitelně k sobě. Svými dispozicemi byl předurčen, aby se stal filozofem, podobně jako kdysi Diogenes, Empedokles nebo Sokrates; beletrii psal pro svou vlastní potřebu, jeho literární díla byla pro něho zvláštním průzkumem vědomí. Byl přesvědčen, že cílem umění je vyvolat vědomí a dospět tak ke kráse.“*²⁵ Stejně jako filosofie i Klímova umělecká tvorba se zakládá na jeho vlastních velkých vnitřních zážitcích a zkušenostech, z nichž vytváří neustálé nové motivy.

Většina beletristických děl, vznikla především mezi lety 1906-1909, jednalo se o dvě dramata, devět románů a asi třicet novel. Ne mnoho se ovšem dochovalo, jelikož Klíma spoustu svých rukopisů spálil. *„Byl to fantastický román Lidská*

²³ Češi, 2006, str. 164

²⁴ srov. J. Patočka, Češi I, 2006, str. 164

²⁵ *Filosof a spisovatel Ladislav Klíma - Tematický sešit*, 1993, str. 7

tragédie a Boží komedie²⁶ (údajně čtyři tisíce stran), a to došel asi do poloviny svého tvůrčího záměru. Další román nesl název Údolí největšího štěstí (jeho třetí díl zničil). Dále napsal Český román, který byl podle něho plivnutím na vše, co se zvalo literaturou, torzem zůstal Román ve věčnosti. Jako literární revoluci označil svůj román Skutečné události.²⁷ To naznačuje, že byl opravdu pilným tvůrcem. Klíma o své rozsáhlé tvorbě v roce 1908 sám napsal: „V posledních dvou letech vychrlil jsem pro svou zábavu a zotavení fůru ,bel’etrie, desetkrát realističtější a hnusnější, než je Zola, 10krát fantastičtější než Hoffmann, 10krát obscénnější než Casanova, 10x perversnější než Boudelaire, 10x cyničtější než Grabe, 10x paradoxnější než Wilde, 10x hrubší než Havlíček, 10x účinnější prostředek ke zvracení než Labyr. světa a r. s., krátce non plus ultra nemravnosti, zlotřilosti a bláznovství.“²⁸

Druhé období, ve kterém Klíma ještě tvořil, můžeme zařadit do poválečného období²⁹. Z této doby pochází již dříve vzniklé a nyní upravené do definitivní podoby, jak sám autor nazývá, groteskní romaneto Utrpení knížete Sternenhocha, jeho vydání se Klíma ale už nedožil, umřel měsíc před ním. Lze sem také zařadit novelu Slavná Nemesis, kterou taktéž přepracovával.

Jak již bylo zmíněno, ve všech jeho prozaických dílech dominuje filosofie a to především v rovinách problémů: „smrti a nesmrtelnosti, časnosti a věčnosti a s tím související problém bdění, snu, reality a iluze“³⁰. Ve většině jeho děl se setkáváme s obsáhlou škálou humoru, od černého až po absurdní.

Jen menšinu ze své tvorby se pokusil Klíma vydat a to především proto, že beletrie má sloužit jen jeho potřebám a jeho snění, to vysvětluje ve svém Listě o iluzionismu z roku 1916 a ukazuje tím svůj umělecký posun.

Jiří Holý ve své knize Možnosti interpretace³¹ řadí Ladislava Klímu spolu s polským autorem Witkiewiczem k „proklínajícím básníkům“. Oba dva podle něj zůstávali veřejností delší čas opomíjeni, historicky i literárně, ač oba působili jako neviditelný proud inspirace. Podobali se také svým nekonvenčním způsobem života

²⁶ pozn. nejrozsáhlejší dílo, které chtěl vytvořit, Velký román, nazýval předběžně Lidská tragédie a Boží komedie a měl mít 7 či 8 dílů, zhotovit se mu podařila přibližně polovina, jejíž velkou část stejně zničil (spálil).

²⁷ Filosof a spisovatel Ladislav Klíma – Tematický sešit, 1993, str. 8

²⁸ Vteřiny věčnosti, Předmluva: Filosof hrdé lidskosti od Josefa Zumra, 1989, str. 30-31

²⁹ jde o 1. světovou válku

³⁰ Vteřiny věčnosti, Předmluva: Filosof hrdé lidskosti od Josefa Zumra, 1989, str. 31

³¹ HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Periplum, c2002, 293 p. ISBN 80-866-2402-1.

tak i tvorbou. „*Tato expresivita jazyka, střídání krajních a napjatých poloh výpovědi, vznešenosti a vulgarity, jsou pro postupy Klímu příznačné [...]*“³²

Pro Klímu bylo psaní beletrie životním posláním, určené velmi rozvinutou fantazií, vnitřními pochody, smyslem pro hru a vymyšlení příběhů. Převratnost Klímovy beletrie viděl Josef Zumr v tom, že „*nevyčerpatelná fantazie podřídila estetické funkci i nejtemnější stránky lidské psychy, fysický i metafysický hnus a hrůzu, sadismus, bestialitu, satanismus, perverzi, paranoidní šílenství, podvědomou iracionalitu se všemi slepými instinkty*“³³, čímž Klíma boří mnohá tabu evropské moderní literatury. Stejně tak jako „*ve filosofii jediným destruktivním aktem rozbil nadvládu objektu, aby osvobodil svého člověka, tak i v beletrii kácí všechna tabu*“³⁴.

Klímova nihilistická filosofie se ptala především po tom „*Jak žít?*“, ale stejně tak i „*Jak umírat?*“, to se právě ve své literární tvorbě snažil rozebrat, a to aniž by byl ovlivněn nějakou ideologií, nebo chtěl radit v praktickém životě.

³² Možnosti interpretace, 2002, str. 46

³³ Tamtéž, str. 32-33

³⁴ Tamtéž, str. 33

3. „JÁ“

Je těžké definovat „já“, ale zcela jistě to není hmatatelná věc. Je to něco, co určuje mé místo v čase a prostoru (teď a tady) a má nějaký protějšek, nejčastěji „ty“ nebo „ono“.

Na pojmu „já“ staví již antická metafyzika, je jejím základem v práci se jsoucnými a bytími, a to ve všech třech oborech jako kosmologie (svět), přirozená psychologie (duše) či přirozená teologie (Bůh jako nevyšší jsoucno). Od Descarta se z „já“ stává velmi diskutované téma. Postupná filosofická práce se dostává od „individuálního já“, které reprezentuje subjektivitu jedince, až ke společnému „já“.

Je tedy zřejmé, že pojem „já“ má za sebou dlouhý filosofický vývoj.

3. 1. Základní vymezení pojmu „já“

Jelikož mé myšlení vychází přímo ze mne, tak jakmile začnu přemýšlet, okamžitě aniž bych si to uvědomovala, přemýšlím v „já“. To se také nějak vrací zpět, a tento návrat nazýváme „reflexe“.

Pokud řekneme „já“, nehrají velkou roli jazyk nebo slova, jelikož naše „já“ se nerodí hotové. Nýbrž jako možnost „já“, která je připravená v každém dítěti a musí se probudit a celý život na něm pracovat, rozvíjet a zkoušet ho.

Nyní několik definic „já“:

- *„Ego (lat. „já“), těžiště a střed jedinečné lidské osoby, jejího prožívání a sebeprožívání. Východisko jednání a zájmu i lidských vztahů vůči „ty“.“³⁵*
- *„Já, sebeoznačení mluvčího, první gramatická osoba. Nutný a trvalý společný výchozí bod všech mých vztahů, mého chtění i činnosti, nositel vědomí, naděje a odpovědnosti. Nemůže se zpředmětnit a tedy ani vidět (v zrcadle vidím sebe, druhí vidí mne, nikdy já).“³⁶*
- *„Já na místech těch nesmí myšleno býti jako individuální, nýbrž jako universální podklad světový. Co se tkne Já individuálního, bývá ono*

³⁵ Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů, 2007, str. 294

³⁶ Tamtéž, str. 323-324

obyčejně bráno za něco trvalého a jsoucího, za substancí samu [...].“³⁷

3. 2. Pojetí „já“ u jiných filosofů a Klímova možná inspirace

Pro představu a možnost srovnání nejprve popíši základní filosofické náhledy na pojem „já“ od Arthura Schopenhauera a Fridricha Nietzscheho. Následně se pokusím shrnout Klímovy hlavní myšlenky týkající se subjektu neboli „já“ a jeho ukotvení ve světě (místo a čas).

3. 2. 1. Arthur Schopenhauer

Německý filosof vycházející z Kanta, který měl s Klímou společné pohrdání světem a lidmi³⁸, až na to, že Schopenhauer celý život toužil být slavný a uznávaný, kdežto Klíma byl spíše obdivovatel velkých osobností (např. Caesar, Napoleon, Žižka, renesanční hrdinové či husiti).

Roku 1813 promoval prací O čtvrtém kořeni věty o dostatečném důvodu³⁹, z níž vycházel i Klíma, především z části o pravdě=důvěryhodnosti. Schopenhauer se zde snažil objevit cestu do jakéhosi „jiného světa“, přímo k věcem o sobě. (Viz výše.)

Stejně jako Kant přiznává Schopenhauer, že svět je představa, ale nelze jej chápat jen takto. Schopenhauer nesáhá po metafyzice, ale zaměřuje se mezi ní a Kantovo pojetí, vychází mu tedy svět jako vůle neboli používá voluntarismu.

Volní akt a tělesná akce jsou totéž, tedy činností vůle, našeho „já“. Vědomí je podle něj pouze povrch naší bytosti, ta je ve skutečnosti řízena naší individuální vůlí, jejímž služebníkem je intelekt. Vůle nás pohání k životu, formuje charakter, stejně tak je přítomna v celé přírodě či kosmu, to je tedy světová vůle. K tomu aby

³⁷ Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvanáctý díl. Ch - Sv. Jan, 1998, str. 973

³⁸ To vystihuje Schopenhauerův známý citát: „*Duchaplné řeči nebo nápady patří před duchaplnou společností, v obyčejné jsou nenáviděny, abychom se v obyčejné líbili, musíme být povrchní a omezení. V takové společnosti se musíme tedy s těžkým sebezapřením vzdát tří čtvrtin svého já, abychom se podobali ostatním.*“

³⁹ Schopenhauer, A. Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichen den Grunde. Leipzig 1864

se světová vůle udržela, nás vůle individuální pohání k rozmnožování, láska je pak jen iluze, která může přestat po splnění úkolu reprodukce.

Svobodná může být jen světová vůle, nad ní už není nic, co by ji omezovala, proto z toho plyne, že vůle individuální je nesvobodná. Tato vůle by měla být nekonečná, ale naplnění je omezeno, jelikož při dosažení nějaké touhy v nás roste touha nová.

Právě v tomto Schopenhauerově pojetí vůle se s největší pravděpodobností Klíma inspiroval, o té ale podrobněji ještě dále.

3. 2. 2. Fridrich Nietzsche

Stejně jako Schopenhauer není ani Němec Fridrich Nietzsche představitelem filosofie, která upřednostňuje racionální přístup myšlení, nýbrž stoupencem filosofie vůle. Ohromen antickou dobou zavádí do své filosofie pojmy jako *dionýský* (původní vůle, jejímž výrazem je hudba) a *apollinský* (síla míry a harmonie) element.

Stejně jako Hérakleitos považuje svět za neustálé nekonečné vznikání a zanikání. Nietzsche sám v díle *Vůle k moci* říká: „*Tento svět je vůle k moci – a jinak nic. Avšak právě tak i vy jste vůle k moci – a jinak nic.*“⁴⁰ Zde je vidět problém hodnot, nechce žádný ideální svět či věčné ideje (jako u Platóna), ale sám se považuje za jakéhosi přehodnocovatele hodnot, často tak totálně boří staré zažitě filosofické a etické, dokonce i mravní hodnoty.

Nejde podle něj jen o hodnoty danosti, ale je nutné je podrobit zkoumání, zda jsou či nejsou trvalé. Nelze říci, že existuje absolutní hodnota, co vše ovládá, a proto je zde místo pro onu vůli, „*vůli k moci*“. A jelikož se přiklání k oné heraklitovské myšlence věčného návratu, svět trvá věčně a stále se opakuje. Stejně tak má ale každý člověk možnost tomuto stále se opakujícímu vzepřít tím, že podpoří svou vůli k moci, bude rozvíjet svou vlastní tvořivost a vlastní životní hodnoty. To je cesta, jak se přiblížit k nadčlověku, opřít se sám o sebe, nikoliv o nějaký absolutní normativ. Nietzsche tedy nechce jen spekulaci o životě, ani nepřijímá absolutní tragičnost života jako Schopenhauer, ale říká, že život je tím

⁴⁰ Malé dějiny filosofie, 1992, str. 383

nejlepším, co máme. Život je pro něj tedy nejvyšší hodnotou a její naplnění je hlavním cílem lidské existence.

Ovšem pokud řekneme, že Nietzsche „filosofuje kladivem“, musíme si uvědomit, že se nejedná jen o staré filosofické hodnoty, ale jde o rozbíjení metafyziky jako takové již od parmenidovského myšlení.

Předpovídal a připravil „půdu“ pro evropský nihilismus, tedy negativní přístup k všeobecně přijímaným mravním, společenským nebo kulturním hodnotám, v jehož duchu je vedena i celá Klímova filosofie.

Ani u Nietzscheho ani u Klímy nejde o jednoduchý nihilismus, nýbrž o zdůraznění určité síly - vůle. Nietzsche když říká: „*Tento svět je vůle k moci – a jinak nic. Avšak právě tak i vy jste vůle k moci – a jinak nic.*“⁴¹, myslí tímto druhým „*a jinak nic*“ něco tak silného a původního, což je pro něj právě ona vůle k moci nesená individuem. Ale zároveň také neříká, že kromě vás nic není. Kdežto u Klímy je vůle služebníkem absolutního „já“. Klíma se tedy ujal jeho pojmu „*der freie Geist*“ a domyslel ho až do posledních momentů.

Svět má dle Nietzscheho dva druhy morálky, pánů a otroků, mezi nimiž se subjekt pohybuje. Jelikož ti slabí jsou jako masa velmi silní, sráží a vykořisťují silné, nemusíme jich litovat. Morálku slabých tedy vidí jako morálku resentimentu, morálku, která funguje na úkor silných. Podle Nietzscheho, morálka resentimentu říká „ne“ všemu, co na zemi představuje vzestupný pohyb života (zdařilost, moc), tedy právě to, co je opakem morálky silných, kteří staví na své vůli k moci, lze je označit jako „budovatele sebe sama“. Podstatou života je podle Nietzscheho realizace vlastní vůle, vůle k moci má být naplňována, a proto se tedy staví na stranu silných.

Princip svobody podle Nietzscheho je ustanoven slabými, kteří jsou neschopni ji unést (tím také parazitují na silných), proto člověk má mít svobody tolik, kolik jí unese. Stejně tak v případě hodnoty rovnosti, ta stojí na pravidlu představy rovnosti všech, ale nerespektuje jedinečnost člověka, lidé jsou od základů různí, takže si nemohou být rovni. Proto také Nietzsche odmítá veškerá božstva, nechává Boha umřít a prosazuje tím svého nadčlověka. Člověk je jen mezičlánkem mezi zvířetem a nadčlověkem.

⁴¹ Malé dějin filosofie, 1992, str. 383

Jako Schopenhauer vidí v rozumu, intelektu a vědomí pouhého služebníka vůle. Jako nejdůležitější prvek je lidský instinkt, jenž je schopen nepodřizovat se strohé logice a neomezuje naši subjektivitu. Tento lidský instinkt je poháněn právě onou vůlí k moci, která nás neustále vede dál v životě. Nietzscheho filozofie je v podstatě o tom, jak přijímat životní rozmanitosti a jak se s nimi vyrovnávat: „*Co tě nezabije, to tě posílí!*“, velmi podobně i u Klímy.

V případě víry, konkrétně křesťanství, Nietzsche říká, že je špatné. Je to platonismus převedený do potřeb náboženství. Jedná se o otrocký způsob fungování víry. Ale samostatně vyjímá Krista, ten je pro něj ambivalentní, velmi silný jedinec s odvahou se vzepřít a jít proti proudu, ale také jedinec ovládaný soucitem. I u Klímy je znát náboženské pozadí jeho filosofování. Veškerá světská civilizace a vše ve světě je neštěstím pro lidskou duši, a proto chce-li se člověk zachránit, nezbyvá mu jiné východisko než se od světa odvrátit.

Stejně jako Klíma i Nietzsche neustále podroboval zkoušení staré až staleté hodnoty. Většina jeho filosofování sahala až přes něj samotného a celý život se snažil svému nadčlověku přiblížit.

3. 3. Pojetí „já“ u Ladislava Klímy (boží absolutně komandující vůle) a jeho setrvávání ve světě

Klímová filosofie i celá koncepce jeho „já“ je pěkně strhnuta v publikaci Filosofické listy, z té také budu vycházet při snaze shrnout jeho pojetí tohoto pojmu. Jedná se o texty ve formě dopisů a jedné stati (Má praxe od 2let nezměněná), kde Klíma vysvětluje své myšlenkové posuny a filosofování. Stejně tak ve statích psaných pro časopisy (Tribuna, Židovské zprávy, Filosofický ruch, Přehled), některé lze nalézt v knize Traktáty a diktáty.

Stejně jako filosof René Descartes vychází Klíma ze skepse a postupně se dostává až k pojmu Bůh.

Než začnu hledat Klímovo pojetí „já“ považuji za důležité vymezit si, co je podle Klímy vlastně svět, ve kterém se „já“ nachází, protože „*Nic není mimo svět, tedy ona vůle musí být jeho součástí.*“⁴² Podle Klímy: „*Svět je quodlibet = je to, co*

⁴² Filosofické listy, 1993, str. 56

z něho jeho vůle kdykoli míti chce.“⁴³ Quodlibet můžeme brát jako za sebou jdoucí otázky a odpovědi, ze kterých si utváříme své vlastní mínění, tedy i náš vlastní svět. Z tohoto ludibronistického pojetí (se vším ve světě si pohrávat a smát se tomu) vychází Klíma, když říká že „Svět jest absolutní hříčka Své Absolutní Vůle.“⁴⁴ A jelikož „vůle mluví vždy v první osobě: chci! nikdy chce! – jsoucnost dvou já je horrendní nonsens [...]“⁴⁵ je zřejmé, že egodeismus je podmínkou ludibronismu a ten je jeho důkazem. Jinými slovy považují-li se za absolutního Boha, jsem tedy měřítkem pro vše kolem mě, mohu si se světem pohrávat a brát ho jak já sám chci, třeba se mu i vysmívat.

„Na otázku „co jsem?“ nevím lepší odpovědi než ono: „Já jsem ten, který jsem.“ Můj základní instinkt, má bytost spočívá ve vědomí mé absolutnosti, - aseity, souverainní Síly stálého vítězství jen k vůli vítězství, „Victoria Aeterna“ znovu tento faenomen.“⁴⁶ Z toho je patrné, že veškeré absolutno, tedy Bůh, může být drženo jen vědomostí oné absolutnosti jako: „Každým okamžikem cítit se Jsoucím, něčím věčným, stálým a nehnutým; nepodmíněným, nade vším stojícím, ničím nedotýkaným; spokojeným, slunečně klidným; [...]“.⁴⁷

Onen citát „Já jsem ten, který jsem. To je moje jméno na věky, to je můj název pro všechna pokolení.“⁴⁸ pochází od židovského Boha, když v knize Exodus rozmlouvá s Mojžíšem a vysvětluje mu, kdo je. Toto prohlášení můžeme považovat za to nejperfektnější vyjádření podoby božského bytí.

Nebo také: „Já jsem ten, který jsem“. co Christus tím chtěl říci, nevím ovšem; já chci tím říci: má podstata spočívá ve vědomí Mé absolutnosti neboli v absolutnosti neboli ve Jsoucnosti, nebo prostě jsem Bůh.“⁴⁹ Takováto transcendentální existence by tedy znamenala ideál nejvyššího filosofování, kdy království na zemi je pro ni jen termínem. „Lidstvo to vždy věřilo v pojmu Boha. Nevědělo však, že Bůh = Jsem Bůh, - poněvadž nemožno zhola nic odloučit vskutku od pojmu Ego, kde kdokoli spojoval s ideou „Bůh“ intenzivní, vznešenou představu, stalo se to samozřejmě jen proto, že vmíchal do toho své já“.⁵⁰ Je tedy zřejmé,

⁴³ Filosofické listy, 1993, str. 56

⁴⁴ Tamtéž, str. 56

⁴⁵ Tamtéž, str. 57

⁴⁶ Tamtéž, str. 8

⁴⁷ Tamtéž, str. 8

⁴⁸ srov. Exodus 3,14.15

⁴⁹ Filosofické listy, 1993, str. 21

⁵⁰ Tamtéž, str. 71

že jakmile vůbec o božském principu uvažujeme, a protože uvažujeme v rámci „já“, musíme si uvědomit, že tato božská idea je předávána objektům od nás (jako od subjektu v podobě Boha).

Výrazně jsou zde patrné předpoklady egosolipsistické filosofie: „*můj světový názor a můj právě trochu popsaný základní instinkt jsou jedno a totéž, že to, čemu snad později budu učit, budu jen já a zcela jen já, - jak jinak ani býti nemá.*“⁵¹, tedy považování se za naprosto svrchovaného jedince, který je autoritou jen sám sobě a je měřítkem pro vše kolem něj.

K tomu abychom si svou absolutnost uvědomovali a dokázali s ní nakládat, potřebujeme sílu, „*scil. skutečná, vše přemáhající, souverainní síla*“.⁵² Překážkou nám v tom jsou často naše lidské instinkty, které Klíma nazývá havěť, která „*nechce sloužit mladinké nezkušené vůdkyni: absolutně komandující Vůli*“.⁵³ Tento stav nás opakovaně přivádí do chaosu našeho života. Stojí zde tedy proti sobě neustálé vytváření pocitu své vlastní absolutnosti a ustavičný boj s chaosem. Jak dlouho je ale možné tento neustálý bojovný stav udržet?

Pro tendence překonávání se (sebe-transcendenci) a naplnění pocitu své vlastní svrchovanosti jsme vyzbrojeni absolutně komandující vůlí, která „*spocívá v hlubokém, zinstinktivnělém přesvědčení, že vše možno a nutno vždy ovládat, se vším činit, co se chce, - v naprosté – ne ubohé napoleonské imperiositě [...]*“.⁵⁴ Z toho plyne, že je nutné dosáhnout nejvyšších cílů a to je možné podle Klímy jediné tak, že se člověk s absolutně komandující vůlí stane egodeistou (člověk si uvědomí všechnu potenciál a jako egosolipsista vše začne podřizovat jen sám sobě a své vůli), to s sebou ale nese střet s instinktivním životem, kdy se životní a myšlenková praxe stává nepřirozenou násilností, křečí. Klíma toto utrpení pojmenovává jako nemoc, „*kteřou možno nazvat*“ *musit s násilným sebezpřemožením křečovité mysli, - všimněte si zdánlivé kontradikce v tom! -: možnost se zastavit – na něco jiného mysli – dokud není abs. k. vůle v každém případě nějak uspokojena*“.⁵⁵ Proto je nutné neustále na sebe klást nové nároky a stejně tak vymýšlet různé úskoky a postupy, abychom v takto nemocném světě

⁵¹ Filosofické listy, 1993, str. 9

⁵² Tamtéž, str. 9

⁵³ Tamtéž, str. 9 - 10

⁵⁴ Tamtéž, str. 22

⁵⁵ Tamtéž, str. 22 - 23

mohli setrvat. Lidé v sobě ale nemohou mít ani malý zárodek šílenství, kdyby jej měli, mohli by této nemocí světa propadnout.

Pro shrnutí jedna pro Klímu ne příliš tradičně krátká definice co tedy absolutní konající vůle je: „A. k. v. je vědomí Svě božskosti (ne „synovství božího“, „emanace z Boha“ a podobných mizerností, ale vědomím, že jsem Vše a Jediné.)“.⁵⁶

Symbolem absolutní božskosti či toho nejvyššího, a samozřejmě nejen u Klímy, je Boží Zář neboli světlo. Je to něco neměnného, co lidské smysly berou jako nejpevnější. A jak proměnit Boží Zář v „Boží praxi“? Musíme se odpíchnout od extatické zkušenosti, ta je pro Klímu velmi důležitá, protože je to nějaká jiná možnost jak existovat. „Dokud extase nebude známa, prozkoumána, zdomácněna, dotud bude filosofii scházeti to nejlepší, dotud nebude filosofii,“⁵⁷ filosof má být tedy v takovéto extatické zkušenosti trvale, ač člověka vychyluje ze života, tak jej stejně tak mění. „Země dole zmizí, [...] nastane nevidění, zhasnutí všeho, čemu se říká „realita“, neboť vše se změnilo v uniformní Zář. Tento stav je stav extase v dozvucích, účincích jejích, - postextase, petrifikování extase; trvá u mne více méně stále – jsem jím.“⁵⁸ Individuální vědomí se tedy v extasi ztotožní se světovým, a to Klímy nazývá „Boží praxí“.

Naproti tomuto světlu staví pojem „křeč světla“, což je „essentiellní permanentní „řícení se“, - bolestná, svíjející se instabilita“.⁵⁹ Můžeme ji také nazvat jako propastnou zkušenost, od které se Klíma nemůže odpoutat. Souboj Propasti a Záře mu přivádí myšlenky na neudržitelnost důsledného imaterialismu a proto začíná propracovávat pojem „Všeotroctví“. Vesmír pro něj není nehmotným, jen děním jehož se lidská duše samozřejmě účastní, nýbrž nelidským vězněním, tedy Všeotroctvím. A jediným východiskem, jak se od tohoto uvěznění odpoutat, je podle Klímy buď zešílení, snění či smrt nebo plné praktikování extatického poznání, tedy filosofování.

Klíмова filosofie i beletrie je velmi úzce spjata s nadpřirozeností a démonismem.⁶⁰ Člověk podle něj často „instinktivně a mělce sahá k „nadpřirozeným“ výkladům“⁶¹ a „kuriosní daemonie“, určitá groteskní posedlost

⁵⁶ Filosofické listy, 1993, str. 25

⁵⁷ Victoria Aeterna, Svět jako vědomí a nic, 1992, str. 23

⁵⁸ Filosofické listy, 1993, str. 27

⁵⁹ Tamtéž, str. 26

⁶⁰ Klímou psáno daemonismem z německého der Dämon, taktéž der Daemon

⁶¹ Filosofické listy, 1993, str. 29

démony či čerty, je vývojová fáze absolutně komandující vůle. To jsou pro Klímu právě ony nemoci absolutně komandující vůle, které ji mohou oslabit, ale také navést dále do života a zkušenost s nimi ji posílit.

Boží vůli či boží všemoc, která je v podstatě „já“ nazývá buď „vše přejímající Silou“ nebo ještě raději Victoria Aeterna. Tento výraz „*zahrnuje v sobě absolutní vítězství všude a v každém smyslu (vedle toho ovšem i absolutní podléhání, - v. passus o křeči světa!*)“⁶². Tato Victoria Aeterna neboli věčné vítězství má dvě hlavní součásti, pocit absolutní suverenity – uvědomění si své absolutnosti/dovršenosti/božskosti a možnost projevovat se svým konáním (činem). Z toho plyne, že pocit vlastní suverenity by měl být stálý a vítězství ve všech překážkách absolutní, jelikož je součástí Boha/božské záře. „*Řeknu-li „jsem Vict. Aer.“ [...] zvířecí já je zde transcendentně přeměněno v Boží Já, - a absolutně jiné, transcendentální nazírání a hodnocení zavládne všude! země dole zmizí, námitka o „realním vítězství“ stane se neporozumitelnou, nastane nevidění, zhasnutí toho, čemu říká zvíře „realita“, neboť vše změnilo se v uniformní Záři.“*

Toto stálé vítězství je ale pevně spjata s dosažením cíle. A jak cíle dosáhnout? Klíma dává malý návod: 1. vyjasním si, co chci, 2. najdu prostředky k cíli, 3. rozhodnu se pro cestu k cíli, 4. rozhodnutí proměním v čin.⁶³ Právě v tomto návodu je, ale velmi dobře zřetelná neudržitelnost voluntarismu.

V každém kroku tohoto návodu potřebuje vůle něco navíc. V rámci prvního kroku, když si něco vyjasňuji, využívám jak vůli, tak rozum, bez racia to tedy nejde. Ve druhém si uvědomuji cíl a prostředky k jeho dosažení, které také pochází odjinud než od vůle. Třetí krok je čisté porozumění situaci a čtvrtý, naplnění je možné jen díky spolupráci vůle a rozumu. „*Slovo Cíl stačí u mne tak dost k tomu všemu. Nevítězí se vždy – ale jaké pocity božskosti vyvolává třeba jen jedno vítězství!*“⁶⁴ Tudíž se tímto vším uzavírám do sebe a do stále se opakujícího kruhu, jsem téměř u cíle, ale v podstatě jsem ho nedosáhla. Proto musí získat egoismus absolutno, jinak by musel být úplně opuštěn, jelikož bez rozumu to opravdu nejde.

Ovšem plné dosažení stálého vítězství není člověku umožněno, protože „*Victoria Aeterna je řemeslo Boha na nebesích. Ale je možná člověku z valné části*

⁶² Filosofické listy, 1993, str. 32

⁶³ srov. Klíma, Filosofické listy, 1993, str. 77

⁶⁴ Filosofické listy, 1993, str. 76

– *hledí-li na vše filosoficky; je mu možno být pánbíčkem na zemi.*⁶⁵ Člověk má mít pocit stálého vítězení bez přestání, protože je to pocit primární, který ho žene dál, a jelikož jsou veškeré pocity a emoce iracionální, nepotřebují logické důvody. Při transcendenci „já“ v „Já“ (Bůh) také zmizela realita, takže se jí nemusíme zaobírat. Ve mně je vše a svět jsem jen já, proto nepotřebuji logiku či rozum, nemám komu jinému cokoliv zdůvodňovat a sám sobě, to přeci nemusím.

Vítězit může člověk i neustálým nahlížením na věci a to především tím vznešeným filosofickým nazíráním na ně, onou extatickou zkušeností (viz již výše). Sám Klíma o svém životě říká: *„Můj život je zápas Vůle s fyziologicitou, t. j. lidským animálním svinstvem. A o to tu jde: Vůle musí zvítězit – v tom smysl mého života.“* Toto je přímo zřetelné z Klímova života, snažil se své animální pudy překonat a vše podvolit své vůli, tedy plnohodnotně žít svou vlastní filosofií.

*„Vše, co se děje jest jen následek vůle, - pojmy vůle a příčina jsou zcela identické! a tedy má každá vůle za následek nutné uskutečnění, - voilá jediný přírodní zákon!”*⁶⁶. Vůle je tedy hybatelem celého světa (viz výše *„Svět jest absolutní hříčka Svě Absolutní Vůle“*), jelikož je všemocná, je to Boží vůle, tedy ta nejvyšší. A proč to tak Klíma má? Jednoduše sám konstatuje: *„protože tomu chci!“* *To platí excellentně právě o panrealisaci: „čím ji dokazuješ?“ - : „tím, že Chci být Vším“ – jiného důkazu netřeba, - čímž není řečeno, že ho zde není.*⁶⁷, to lze tedy brát jako plné vyjádření voluntaristického principu, že základem všeho bytí jest vůle. Existenci Klíma vlastně vidí jako degeneraci bytí, protože všechno bytí je z vůle a k vůli. Takže vůle v bytí a vůle k chápání u něj plně splývají, vůle se zmechanizovala.

V Klímově pojetí ovšem nikoliv jako předmět vnitřní či vnější skutečnosti, ke které by se dostával proces poznání (jako to má třeba Schopenhauer), ale jako nějakou hříčku či sen absolutně komandující vůle, který utváří absolutní já. Jsou jen dvě možná východiska, buď se musíme absolutnosti úplně vzdát, nebo absolutizovat egoismus, jak to činí Klíma, když zavádí svůj egodeismus. Člověk se nemůže spolehnout jen sám na sebe a na své vědomí, existuje určitá nadlidská autorita, jíž se musí podřídit. Jinak se tedy musí člověk pokládat za Boha. Tento důsledek si Klíma uvědomoval, a proto nad člověkem není už nic a člověk tedy

⁶⁵ Filosofické listy, 1993, str. 77

⁶⁶ Tamtéž, str. 43

⁶⁷ Tamtéž, str. 43

může vše a cokoliv chce. „Poznání je jen snažením“⁶⁸, které by se dalo ztotožnit s hraním „vůli, voliček; ať si hrají, ať já hraju .., Má Vůle hraje si jejich hrou.“⁶⁹

Vůli bychom mohli také nazvat jako funkci „já“. Filosof by měl usilovat o to, aby Já = Bůh = Volnost bylo stále jeho celým já a v jeho vědomí přítomno, tj. být volný. Jen já sám si mohu v něčem bránit, ale proč bych to dělal, když jsem tím nejabsolutnějším?

Předpokládá-li Klíma, že vědomí je totožné se skutečností, má toto extatické rozšířené vědomí obsáhnout všechnu skutečnost (ztotožní se). Subjekt („já“) tedy splyne s objektivním světem a z lidského vědomí se stane vesmírné (proměna „já“ v „Já=Bůh“). Toto Klíma nazývá „Boží praxí“, kdy se individuální vědomí v této extázi ztotožní s původem všeho jsoucího. Takže člověk s tímto poznatkem, že je existencí všeho bytí, pochopí se i jako Stvořitel světa. To mu přináší onu volnost ve způsobu života, rozhodování i myšlení.⁷⁰

Pokud se nám toto nepovede, máme podle Klímy možnost sebevraždy, to nás přivádí právě k onomu důslednému nihilismu. Ovšem u Klímy je vše přítomností a čas je podmínkou smrtelnosti, takže když pomine čas, pomine i smrtelnost. O smrti tedy uvažuje jako o nesmrtelnosti a přese vše je extatická nesmrtelnost podmíněna přijetím právě smrti.

Lze tedy říci, že Klíma dospěl k jakési době gnosticismu⁷¹, stejně jako gnostik, tak i Klíma, viděl konec zoufalství duše v sebevraždě. Což ale není ideální východisko, spíše rezignace nad tímto stavem. Skutečné východisko se snažil nalézt v posledních letech svého života, ovšem zůstalo nedokončeno, stejně jako jeho celá tvorba.

⁶⁸ Filosofické listy, 1993, str. 12

⁶⁹ Tamtéž, str. 13

⁷⁰ srov. J. Chalupický, Victoria Aeterna, 1992, str. 266

⁷¹ Gnosticismus – výraz civilizační krize helénisticko-římské společnosti v prvních stoletích našeho letopočtu. Svět smrtelnosti byl pro gnostiky stejně skutečný jako nehmotný svět extáze. Kdy lidská duše je v hmotném světě uzavřena, a proto trpí.

4. „JÁ“ V KLÍMOVĚ BELETRII

V této kapitole bych se ráda věnovala Klímově „já“, jeho setrvávání ve světě a s tím spojenými problémy, ale také zda a jak se tato koncepce subjektu mění, a to v rámci jeho literární tvorby (próza i drama). Mám na výběr dvě metody, anebo také obě najednou, jak říká Jindřich Chaloupecký: *„Dlužno tedy zkoumat Klímovo dílo filosofickou analýzou, anebo způsobem obvyklým v literární vědě? V prvním případě bychom měli asi pokládat Klímovy spekulace za výklad jeho prozaického díla, v druhém případě toto prozaické dílo za názornou aplikaci jeho filosofování. Možná však smysl životního usilování Klímova máme hledat mezi obojím či v obojím, v nějakém spolčeném východisku jeho jak filosofického, tak básnického díla, a tomu přizpůsobit náš výklad.“*⁷², právě touto cestou přizpůsobení se se hodlám vydat.

Spolu s Karlem a Josefem Čapkovými, Vladislavem Vančurou nebo Josefem Váchalem patřil filosof a spisovatel Ladislav Klíma k hlavním představitelům uměleckého směru expresionismu na území tehdejšího Československa.

V rámci literatury měl expresionismus funkci protikladu k dříve velmi populárnímu naturalismu a impresionismu. Šlo především o zachycení vlastních prožitků a vnitřních pocitů bez ohledu na společenské konvence. Proto se také stávalo, že realita všedního života byla často zkreslována až parodována. Expresionistický styl se těšil velké oblibě v německy mluvících zemích, odtud také možná Klímova inspirace, jelikož zde často v mládí pobýval a dobře ovládal německý jazyk. Právě těmito expresionistickými znaky (vnitřní prožitky a pocity, zkreslená realita) je Klímova literární tvorba doslova „přecpána“.

Ladislav Klíma nepsal z nějaké ctižádnosti v literatuře. *„Psal pro svou potřebu: jeho prózy byly pro něho pokusným průzkumem vědomí. Zůstával přesvědčen o prioritě vědomí před hmotnými událostmi.“*⁷³

Klímovo veškeré myšlení, tím pádem i literární tvorba, šly mnoha směry. Nejzásadnější zkušenosti, které provázely jeho filosofování, byly nejspíše mnohá úmrtí v rodině, ale také a především prožitek metafyzické propasti před člověkem. Právě on si uvědomoval vymezenost lidského života, že každý zemře a všichni

⁷² Victoria Aeterna, 1992, str. 253 - 254

⁷³ Tamtéž, str. 264

v sobě neseme jakýsi pocit, že konečný svět, který je nám dán, přeci nekončí s námi. Z toho vyplývá i důležitý znak lidskosti, člověk si je vědom konečnosti a nekonečnosti, zvíře nikoliv. „*Jsme koneční v konečném světě a stojíme před nekonečným, jež není už nijak světem. Lidská duše vztahuje se k něčemu nesmrtelnému a přece nemůže být bez smrtelného těla*“⁷⁴ Právě to, že jsme ve své podstatě zvířetem s něčím božským uvnitř, můžeme považovat za nejpodstatnější a trvalý podnět v Klímově literární tvorbě.

4. 1. Edgar⁷⁵

„Tato jednoaktovka, majíc hlavním thematem metafyzický vztah mezi snem a bděním, je jistě mezi jednoaktovkami unikem. Toto zde je naprosto jen náčrtek, při němž, - mimo hlavní děj, může být změněno vše. Jsou v něm mnohá opomenutí, rozpory atd. Ale bylo nemožno, aby při thematu tak těžkém pouhá improvisace, za nepříznivých tělesných dispozic nebyla značně nedokonalá. Tím slibnější je celá

⁷⁴ Victoria Aeterna, 1992, str. 287

⁷⁵ **DĚJ HRY:**

Jednoaktovka Edgar vypráví o hlavním hrdinovi Edgarovi a jeho boji s vnitřními démony. Dějištěm celé hry je Edgarova ložnice a hra se odehrává během noci 3. dubna, v den výročí tří let od smrti Edgarova děda Benidikta.

První scéna zachycuje rozhovor mezi Edgarem a jeho milenkou Viktorií. Edgar se jí svěřuje se svými zlými sny o dědečkovi, jak ho vychovával a jak se k němu choval, rozmlouvají o svém společném vztahu, a také o tom, že Edgar si myslí, že ho dnes dědeček opět navštíví. Viktorie mu nabízí svou přítomnost, že s ním zůstane a noc přečkají společně, protože má zlé tušení. Edgar odmítá s tím, že není zbabělec a musí se se svými děsy vypořádat sám. Viktorie tedy odchází a Edgar se zamyká ve svém pokoji s připraveným revolverem.

Ve druhé scéně se Edgar připravuje, až se dědečkův přízrak objeví. Popíjí brandy a pak na chvíli usne. Probudí ho Benediktův záhrobní hlas. Edgar dědečka pouští do pokoje a není si jist jeho skutečnou přítomností, přemýšlí nad tím, jak se ho celý život chtěl zbavit, protože ho utiskoval. Když ho Benedikt přesvědčí o své přítomnosti, objevuje se "druhá" Viktorie (jak ji autor Klíma nazývá - nejspíše se jedná o další přízrak) a oslovuje Benedikta miláčku, z toho je Edgar rozladěn. Na víc se dozvídá, že ho chtěli nechat zabít, a že ho považují za blázna. Pak odchází Viktorie do kuchyně a při tom Edgarovi nadává a mizí se scénou.

Edgar najednou slyší nějakého opilce z ulice a pomalu procitá a Benedikt volá druhou Viktorii, aby ho uložila do rakve, protože už svítá a je ráno. V tom Edgar vidí, že dědeček zmizel. V šíleném amoku hledá klíč ode dveří, které jsou opět zamčené a slyší zvenčí svou milenkou Viktorii, která mu běží na pomoc. Když drazí do bytu je Edgar zmaten a myslí si, že Viktorie zde byla s Benediktem. Jen co vstoupí do jeho pokoje, zastřelí ji.

V posledním obraze si nad Viktoriinou mrtvolou si uvědomuje, že ji zabil a jak moci vlastně miloval. Jako jediné východisko z této situace a od svého života plného děsů volí sebevraždu. Revolverem si do prsou vpálí dvě rány.

*věc, tím významnější může se stát – až bude propracována. (V lednu 1928)*⁷⁶ Právě těmito slovy sám Klíma shrnuje svou jednoaktovou hru.

Na první pohled by se mohlo zdát, že jde spíš o pouhou část nějaké hry, po přečtení, s tím ale určitě nemohu souhlasit. Tato jednoaktovka, divadelní hra o jednom jednání, má klasickou dramatickou výstavbu, od uvedení do děje a kolizi, přes krizi a peripetii až po katarzi. Jednotlivé monology postav jsou doplněny i jevištními popisy, jak se má herec hýbat, jakým hlasem mluvit, či jaké má být osvětlení na jevišti.

Jak sám autor podotýká, nejedná se o zcela dokončené, ba spíše načrtnuté jednoaktové dílo. Často nám při jeho čtení mohou ucházet některé detaily či určité věty ztrácejí kontext, především proto, že nejsou vysvětleny a čtenáři si je nedovedou zasadit do děje. Přepracovat tuto hru měl Klíma určitě v plánu, což bylo jeho častým zvykem, a hlavní i vedlejší myšlenky rozvést dále do detailů. Jak uvádím David Souček, jednoaktovka o Edgarovi vznikla už přepracováním konceptu jedné povídky z roku 1926, *Noctigen aneb Velké procitání*.⁷⁷

Jedná se pravděpodobně o poslední Klímův text, což naznačuje poznámka z ledna roku 1928, jelikož Klíma v dubnu téhož roku zemřel. Právě s jeho psychickým stavem před smrtí může souviset ústřední téma tohoto textu, jímž je metafyzický vztah mezi bděním a snem.

Klíma často ve své filosofie rozebírá problematiku snu a bdění. Podle něj je snové vědomí skutečnější než vědomí vnější skutečnosti, vědomí totiž nese samo události života, takže tedy z událostí nevychází. *„Sen jest hloubka bdění, pro niž, bdíce jsme slepí, a lživost a klamnost nelogičnost snu – jen soustředění všech paprsků toto Světa-Přeludu.*“⁷⁸

Právě v této jednoaktovce je přesně vidět, že přeludovost a snová danost se nerozeznatelně prostupují, sen pohlcuje veškeré bdění a to z něj pak vyvstává, stejně tak i realita.

Dalo by se říci, že zde přestává platit i rozdílnost života a smrti, vědomí už se totiž neváže jen na reálný život, ale naopak, život jedince se váže na vědomí. Stejně tak, jako si uprostřed hry, když rozmlouvá s dědečkem, Edgar posílen

⁷⁶ Victoria Aeterna, 1992, str. 248

⁷⁷ srov. D. Souček, Victoria Aeterna, Ediční poznámky, 1992, str. 303

⁷⁸ Slavná Nemesis, Výbor, str. 49

alkoholem není jistý, zda se mu dědeček (Benedikt) zdá či je opravdu v místnosti přítomen.

EDGAR

*[...] Ale ještě lepší bude, posilním-li se troškou brandy (Nalije čtvrt litru a vleje je do sebe). Brr! A teď, milé strašidlo, přijď, přivítám tě opravdu vesele! [...](Vypije ještě jednu sklenici, znova ulehne, čas plyne, kniha klesá Edgaroviz ruky.) [...] Aaach! ... Usnul jsem! ... Co se mně zdálo? [...]
Vzpomínám: vždyť jsem zamkl ty dveře... a sice před ním. Hm...Něco se mně dříve zdálo... A v tom snu zamkl jsem před ním. Měl jsem strach. Byla tu, myslím, ta děvka. Haha, ty pitomé sny! Ani lítat v nich člověk nedovede.
(Zamává rukama jako by chtěl lítat.)*

HLAS BENEDIKTŮV

(nepopsatelně hnusný a mrtvolný) Tak jen odemkni, lotře! Myslíš, že nevím, že jsi se přede mnou zamkl?

EDGAR

(sáhne na klíč, ale váhá.) Co to? Bojím se nějak... Tak se mně zdá, tak se mně nějak zdá, že nebdím docela. Mám otevřít či nemám?

Právě to, že člověk občas díky snům opouští realitu, v něm může také někdy vyvolávat zvláštní emoce, především strach. Strach z neznáma a z toho, co nás ve snu, v naší fantasii čeká. Ano, v bdění, neboli reálném životě, taktéž nemusíme nutně vědět, co je před námi a kam nás okolnosti zavedou, ale většinou má náš život nějaká zažitá pravidla, kterých se držíme, a která nám dávají řád.

Sen ale také můžeme brát jako možnost pohrávat si s realitou, utvářet nová východiska reálných situací, zasnít se do budoucnosti nebo si jen promítat naše vlastní přání a cíle. Je to „místo“, ve kterém máme úplnou svobodu, a nic nám nebrání ji využít. Jedině to, že se ze sna probudíme, a to s sebou může také nést šok, šok z toho, jak jsou sen a realita rozdílné.

HLAS BENEDIKTŮV

Odemkni, lotře, povídám!

EDGAR

Měl bych utéci... (Skočí ke dvěřím na chodbu, ale stane a vrátiv se napět

odemkne)

[.....]

V této ukázce, a stejně tak i v celém textu, je vidět, že Edgarův strach z dědečka je větší než z možnosti, že k němu právě přišel duch zemřelého blízkého člověka, kterého měl, ať už jakkoliv, rád. Celá Benediktova postava je koncipována jako silné a s jinými si hrající já, které se nemusí nikomu za své chování omlouvat či jej nějak obhajovat.

EDGAR

Ale dědečku, dnes pro tebe nemám nic k jídlu: nevěděl jsem,-

BENEDIKT

Hehehe! Rozpomeň se – v kuchyni v troubě –

EDGAR

(uhodí se do čela.) Vskutku! Ale – ale, vždyť to tam je – už tři roky –

BENEDIKT

(poplácá si na čelo) Nu ovšem – už to jiné nebude; pomátl se mu rozum.

Pořád se mu jenom zdá. Jdi se jen podívat! (Edgar odejde. Stařec nepřetržitě chrochtá. Edgar se vrátí s mísou v ruce.)

EDGAR

(čichaje k ní.) Úplně čerstvé, libovonné skopové s bramborama! Kdo by to byl řekl! (Postaví mísu před děda, jenž se dá ihned do jídla)⁷⁹

[.....]

EDGAR

(pro sebe.) Tak on žije... Marně jsem se těšil... Neumře nikdy. Věčně zůstane mně pověšeno na krk toto nejhnusnější strašidlo. A myslím, že až zemřu já, budu trávit věčnost v jedné rakvi s ním [...]⁸⁰

Opět Edgarův vnitřní rozpor. Je nebo není Benedikt mrtev? Jak mohlo jídlo v troubě vydržet tři roky čerstvé? Edgar se právě nachází na pomezí snu a bdění. Nedokáže určit, co patří do snu a zdá se mu, a co je opravdu skutečné, hmatatelné a reálné.

Postavu Edgarova děda Benedikta můžeme označit jako silné, absolutní a sebejisté já. Jehož existence, která je sama ze sebe a sama pro sebe, nebo děním

⁷⁹ Victoria Aeterna, Edgar, 1992, str. 233 - 235

⁸⁰ Tamtéž, str. 238

bez nějakého určitého konce a začátku, existence, která nemusí mít důvod či smysl svého bytí, nám jasně ukazuje Klímův absolutní ludibronismus. Benedikt si s Edgarem hraje, a je mu jedno, jaké to může mít následky, protože on je ten, kterému to jedno býti může. Jeho totiž netíží otázka konečnosti a s ní pojené potrestání.

BENEDIKT

*Jen se vzdej naděje, že jsem umřel! Vzdej se naděje, že vůbec umřu;
i kdybych podle lidského soudu natáhl brka, byl bych živ dále, třeba jinde,
dělal bych totéž, co dělám teď, [...]*⁸¹

Postava Benedikta se pohybuje v nekonečném světě, který vylučuje jakákoliv etická kritéria. Svět je, jaký je a nemůžeme ho zařadit mezi dualitu dobra a zla. Kdyby totiž Klíma chápal svět eticky, musel by v něm svou absolutní existenci nechat zemřít, ale tím, že začal chápat svět esteticky, může zde tato existence dále fungovat.

Klíma považuje sen za něco více než bdění a přikládá mu vyšší roli v poznání. „*Jak docílíš nejvyšších poznání? Udělej své předspánkové i pospánkové, by i spánkové polosny bděním! Vše vysoké pochází ze snu; pouhé čiré bdění je pouhá čirá nuda, prosa, šed', popel; nevydrželo by se ani okamžik v tomto suchopáru, kdyby nepadal do něho ustavičně zářivý třeba dobrý a skoro neviditelný déšť ze Snu.*“⁸² Ve snu zmizí veškeré strasti a starosti života z bdění, a právě sen nás, naši existenci vytrhává z individuální roviny (antropocentrické vědomí) a utváří z nás existenci kosmickou (kosmocentrické vědomí), která není ničím omezována.

A právě ona zkušenost ze snu, zda jsou děd a Viktorie živí či mrtví, a pomatení v bdění, kdy nerad zastřelí svou milenkou Viktorii, osvobozuje Edgara tím, že páchá sebevraždu. Tento sebezničující akt mu přináší vysvobození z Všeotroctví, nelidského vězení, které se odehrávalo právě v bdění.

EDGAR

*[...] Musím za ní, za ní! Ha“ (Uchopí revolver.) Pryč z tohoto světa, kde je
člověk aniž to, slepec, ví, nejstrašnějším otrokem a loutkou všech velkých*

⁸¹ Victoria Aeterna, Edgar, 1992, str. 236

⁸² Tamtéž, str. 264

i malých ďáblů! Kdo nic neví, nic nevidí – vzhůru Tam, kde sen a skutečnost v jedno se slijou, kde to, co člověka zde činí šílencem, stane se luznou harmonií, sladkou poesí a krásou! Zde rozpínají po mně ďábelské moci chapadla svá teď strašlivěji než dříve – teď, když jsem sám. Ha, neřekl jsem? netvor je už zase zde! (Ve dveřích do sousedního pokoje objeví se polostínově Benedikt.) Zde máš, prašivče! (Vystřelí, přízrak zmizí. Edgar řve stále šíleněji, vyskočí za ním.) Zmizel! Ale ne: tam sedí na stěně jako moucha. (Třeskne nová rána.) A teď leze po stropě – Hoj! Hoj! (Vypálí do všech koutů rány. Ozve se příšerný zvířecí chechtot.) Nemizí, jen se chechtá. Však já vím, jak na tebe vyzraju, jak tě jedině a neomylně usmrtím! Ha, ha, ha, ha! (Vpálí si do prsou dvě kule a klesá pomalu.) Jaké to ohromné, sladké slunce vyhází přede mnou - - „⁸³

A jelikož Edgar rozhodně není člověkem, který by byl schopný filosofovat a tím se z tohoto úmorného vězení a neustálého trpění dostat, volí sebevraždu. Pro něj jediné možné východisko. Edgar se stává sám sebou a už není pod nadvládou, jak sám říká, *ďábelské moci*, tedy silnější moci.

⁸³ Victoria Aeterna, Edgar, 1992, str. 247 - 248

4. 2. Slavná Nemesis⁸⁴

Slavná Nemesis je baladická povídka o metafyzice lásky a smrti. Hlavními hrdiny jsou Sider, Orea a Errata. Příběh Klíma napsal nejspíše ve svém literárně nejplodnějším období mezi lety 1906 – 1909. Umístění a námět příběhu získal pravděpodobně při svém pobytu v tyrolském Landecku, kde v mládí strávil několik měsíců. Poprvé byla otištěna až v roce 1932, tedy čtyři roky po Klímově smrti, ale jak editor V. Zelinka uvádí, Klíma ji měl naposledy upravovat v roce 1926 (2 roky před smrtí).⁸⁵

Celá povídka je členěna do 6 kapitol, vyprávěna erformou, ač je občas těžké rozlišit, zda mluví vypravěč nebo hlavní hrdina Sider. Text je velmi složitě strukturovaný, stejně jako v Edgarovi se prolíná snění s realitou, což může čtenáři evokovat různé pohledy na situace, stupňuje to napětí a nejistotu ve čtenářově mysli. Člověk má chuť povídku přečíst najednou, jak je do ní vtažen. Klíma se zde

⁸⁴ Děj povídky

Hlavní hrdina povídky, Sider, prožívá v Alpské Cortoně jakési osvícení nebo probuzení, ale když se do tohoto města po roce vrací, aby se tam usadil, je dřívější očarování už pryč. Potkává tam ale dívku, jejíž obraz nosí v srdci snad od narození. Než se s ní ale stačí seznámit, je odvolán v neodkladné záležitosti ohledně dědictví. V den odjezdu zahlédne jí a její družku vysoko v horách a rozhoduje se, že je dožene a promluví s nimi. Ony mu však v nepřístupném terénu alpské krajiny mizí, když chvílemi zmateně pronásleduje ji a chvílemi její družku. Nakonec se mu jeho vyvolená vysměje pro zbabělost, když odmítne přeskočit průrvu měřící něco přes metr a půl. Sider nakonec odjíždí, den zdržení jej připravil o většinu majetku z dědictví, takže následujících několik let žije v chudobě, ale myšlenky na Ni jej neopouštějí. Po deseti letech se hrdinova finanční situace zlepšila a na uvedenou příhodu skoro zapomněl. Ale pouze do chvíle, kdy dívku zahlédne v davu a jeho láska se plně vrací.

Opět se jí snaží nalézt, stále ale neví, jestli existuje skutečně, nebo jde jen o jeho halucinaci. Naštěstí ji znovu potkává a po dlouhém a divokém pátrání najde její byt, odkud den před jeho příchodem odjela, ale nechala mu vzkaz, že se sejdou v červnu na Jelení Hoře, což je onen vrchol nad Cortonou, na nějž tehdy nevyšel. A také se dozvídá její jméno, jež zní Orea. Ovšem sny a skutečnost se mu stále pletou a motají a neví, co je co. A stará bába, u níž Ona bydlela jej ve zmatku utvrzuje, když mu odpovídá na něco, co považoval za sen. V Cortoně nachází domek, jež je dvojníkem domku, v němž Orea žila ve městě. A také je pod převisem, žije v něm stejná stařena, s níž mluvil ve městě, pouze je upoutaná na lůžko. Viní jej ze smrti její dcery, což se shoduje s jeho snem, v němž se zřítíl balvan z převisu na domek a zabil mladou dívku. Po jejich setkání stařena umírá, Sider je obviněn z jejího uškrcení a tak raději prchá do blízkého blázince, kde je držena Errata, dívka, kterou kdysi potkal s Oreou jako její družku. Ta označuje Oreu jako ducha Jelení hory. Po tomto sdělení Sider několik let bloudí po světě a když se vrátí, přichází k němu Errata, která prchla z blázince, vypoví mu pravý opak toho, co mu řekla v blázinci a před jeho zraky se probodne dýkou. Sider se vrací do Alp, kde se prakticky opakuje jeho osudný výstup na Jelení horu, opět vidí obě dvě dívky. Tentokrát přes průrvu skáče, zřítí se a dozvídá se pravdu o svém předchozím životě. Jde o sto let staré události, v níž Orea a Errata byly sestry, které jej milovaly, on je nutil skákat přes průrvu a uvolnil balvan nad domkem.

(zdroj: <http://www.wknihy.cz/e-knihy/Detail.aspx?P=C2093471-9795-4DF6-84BA-D6D6763AD789> [online]. [cit. 2013-05-16].)

⁸⁵ srov. J. Zumr, O. Svejková, Vteřiny věčnosti, Ediční poznámka, 1989, str. 287

drží své typické linie vrstvení snů a stálé nejistoty, co je sen a co je skutečnost. Je jen na čtenáři, aby to subjektivně rozsoudil.

Příběh je zasazen do alpského prostředí městečka Cortona, kde se odehrává milostný trojúhelník.

„Když Sider po prvé projížděl alpským městečkem Cortonou, učinil naň velebný kraj koldokol dojem tak mocný a tak zvláštní, že na nejbližší stanici vystoupil z vlaku a vrátil se tam. A tři dny, které tam pak pobyl, byly nejkouzelnější z celého jeho života.“⁸⁶

V povídce můžeme nalézt dva kontrární motivy, kdy proti sobě stojí lehkost snění a tíživost skutečnosti. Hlavním motivem je zjevování se dvou krásných žen (Orey a Erraty) Siderovi, jako vedlejší motiv bych označila prostředí černého domku ve městečku, který se nachází pod skalním převisem a mohutnost hory, která Sidera fascinuje.

„Dvě věci zvláště to byly, které v něj stále vlévaly mystický děs. "Jelení Hlava", hora bezprostředně nad městečkem strmící, 2500 m nad ním, 3500 m nad mořem, - z jejíhož rozlehlého temene vyčnívalo ještě, jako růžky, několik štíhlých, kuželovitých skalních massivů. A prastarý, skoro černý, jednopatrový domek, stojící na konci uličky, která ústila v těsnou rokli; přímo nad ním visela vysoká skála –,“⁸⁷

Objevuje se zde také myšlenka propasti, a to jak pomyslné, tak skutečné, přírodní. Pokud mluvíme o propasti v přeneseném smyslu je to jakási duchovní, vnitřní či psychologická propast v Siderově myslí.

„Nějaká vzpomínka-obluda vynořila se z hloubi jako strašlivý Leviathan ze strašných propasti oceánu . . . ponořila se zas ihned, ale duše resonovala ještě dlouho. "Jak děsně známé připadá mně toto místo!.. Kdysi jsem je viděl, kdysi jsem tu byl - a něco ohromného se tu stalo!.. Kdy, ach kdy? Oh ve snu to jistě bylo, ve snech vídal jsem tu jistě i Ji - ale co jiného je sen než pokračování skutečnosti, nebo skutečnost pokračování snu? Sen jest hloubka bdění, pro niž, bdíce, jsme slepí; a lživost a klamnost a nelogičnost snu - jen soustředění všech paprsků tohoto Světa-Přeludu.“⁸⁸

⁸⁶ Vteřiny věčnosti, Slavná Nemesis, 1989, str. 37

⁸⁷ Tamtéž, str. 39

⁸⁸ Tamtéž, str. 49

Zde je i možné rozeznat náznaky, že se již nějaká událost stala a Sider si myslí, že jsou to pocity, které vycházejí jen z jeho představivosti, snění.

Tato vnitřní propast je úzce spjata i s tou reálnou, Sider pocítuje výčitky, že přinutil Oreu zemřít a když sám do propasti skočí, dopadá na Oreynu mrtvolu a spolu s ní a Erratou pomyslně splývá a stává se Bohem. Bohem ve smyslu Klímy, absolutní vůlí.

„A mezi vlnami kalně dosud pestrobarevných ohňů jemně a něžně zjevil se plamen nad slunce bělejší - Ženy postava! Orea Sama v nebeské slávě! A cítil ještě v uraganu Věčného Světla, že Ji tak nekonečně miluje proto, že způsobila mu tak hrůzný a krásný osud; a že Ji tak miluje proto, že způsobil Ji osud stejný; a že Ono jej tak miluje proto, že způsobil oběma - Božský Osud . . . A že je největším Štěstím ležet zde zpřelámán vedle toho Nejmilovanějšího, co zpřelámal... Vztyčil se - vyšlehl vzhůru, ve Věčný Plamen proměněn. A plamen Jeho a Její slily se v jeden jediný, nade všechna slunce tohoto chorého vesmíru plápolající.“⁸⁹

Skutečná propast je proláklina v zemi utvořená přírodou, která se nachází hned za městečkem.

„Došel k onomu ohybu - a uleknut stanul. Stezka před ním zmizela: patrně nějaká lavina urvala kus půdy, která ji dříve tvořila. Něco stezce podobného začínalo asi půl druhého metru dále. Byl nutný skok! Obejítí bylo nemožno, nahoře i dole hladká, svíslá skála. Skok mohl se snad podařit, ale mnohem pravděpodobnější bylo, že skončí pádem do propasti asi třicet metrů hluboké. [...] Salto mortale ! A k tomu on teď právě vysílen, s nohama se chvějícíma, teď, když právě silnější závan větru bezmála by jej dolů srazil - mohl se ho odvážit?“⁹⁰

Sidera tato přírodní propast velmi fascinuje a láká, nejen tím, že se bojí ji překonat, přeskočit, ale především, že se v ní objevuje nahá zářící postava ženy, kterou je okouzlen.

Tento obraz propasti, který je u Klímy téměř až vtíravý, je na konci příběhu velmi reálně zobrazen. Sider má přeskočit posledním božským skokem propast, ale nakonec se do ní vrhne, protože touží dosáhnout věčně mu unikající přelud Orey.

⁸⁹ Vteřiny věčnosti, Slavná Nemesis. 1989, str. 116 - 117

⁹⁰ Tamtéž, str. 49 - 50

„Zaškála děsně - Oh, jak se třásla! nebyla by mohla překročit ani půlmetrovou strouhu. Jak se bála smrti, ale jen proto, že odloučí ji od milovaného!... A přece, zcela náhle - skočila. "Oreo, neskákej!" zařvala v ten okamžik Errata a snažila se ještě uchopit ji za kolena již padající; málo chybělo, a byla stržena do propasti. Ten strašlivý třesk jejího, kdysi tak sladkého těla tam dole! "Miluju ji stejně jako s počátku," pocítil v ten okamžik Sider, "ba více ještě! Já jsem to padl do propasti, do bezedného utrpení zde a ve věčnosti, já bídák nejbídnější! Oreo, nejsi mrtva, vid'?" Ale bylo ticho, jen šíleně tichým pláčem Erraty rušené. "Oreo - přitáhni mne k sobě - nejstrašněji smýt chci vinu svou! . . . ' Ale bylo ticho, - a náhle zazněl do něho šílící řev - a zároveň ucítil Sider prudký náraz do zad. "Padouchu ze všech nejhorší!" slyšel, padaje do propasti, slova Erratina . . . a uvědomil si ještě, že upadl do skalní štěrbině přímo na nehybné tělo Oreyno. A pak zahalilo se vše v sny jakési hučivé, dunivé, zdánlivě nekonečnost v sebe pohlcující –,"⁹¹

Až když člověk něco/někoho ztrácí, uvědomí si, že mu druhý/ono chybí. Přesně zde, ač proto, že ho Errata popostrčí, vrhá do propasti. Stejně jako Edgar si Sider, až když už je pozdě pro skutečný život, uvědomuje, že jediná možnost, jak být se svou milovanou, je vydat se za ní. Pro Edgara to byl spíše strach z dědečka, co ho dohnalo zastřelit se, kdežto Sider toužil konečně být s milovanou Oreou.

Nakonec Sider v propasti končí. Ale proč? Udělal to z vlastní vůle a působení svého ducha, nebo měl halucinace, před nimiž se snažil uniknout? Klíma zde opět jako v Edgarovi rozebírá pomocí smyslovosti a pocitů (musí vypustit rozum, kvůli udržitelnosti svého absolutního „já“), vztah snu a reality, proto si myslím, že jsou možná dvě vysvětlení.

Buď je Sider nemocný člověk, který trpí duševní chorobou, podléhá halucinacím v důsledku pocitu viny ze smrti Erraty i Oreya, a tento pocit ho dohání k sebevraždě v podobě skoku do propasti. V tomto případě jsou Orea a Errata postmortálními postavami toužícími po pomstě a proto okupují Siderovu mysl a snaží se z ní udělat chorou.

Nebo, což považuji za možnější, zde Klíma naráží na svou myšlenku Všeotroctví. A jelikož Sider, stejně jako Edgar, není člověk, který by se od ubohého

⁹¹ Vteřiny věčnosti, Slavná Nemesis, 1989, str. 116

světa plného utrpení dokázal odpoutat filosofováním, musí volit sebevraždu. „*Láska k zemi je matkou veškeré zbabělosti, jedinou její matkou; statečná je každá myšlenka na Věčnost.*“⁹² K ní ho dovádí myšlenka na věčnost, že se stane věčným Bohem, to je pro něj jediná spása a vysvobození z pozemského utrpení.

Klíma v této povídce tedy rozebírá, jak člověk proměňuje svá rozhodnutí v činy. Sider svým způsobem chce do propasti skočit, aby byl konečně s Oreou, ale není schopen udělat poslední čin, krok do propasti. Stejně jako v životě, když se o něčem rozhodujeme, docházíme k určitému závěru, ale často se stává, že nejsme schopni ho zcela naplnit. Chybí nám jakýsi poslední impulz, abychom dotáhli věc do konce. Tímto podnětem je pro Sidera duch Erryty, který ho udeří do zad a on do propasti padá. Naplnil se tedy jeho záměr, ale musel být k němu takřkajíc popostrčen.

*„A jiný mocný světelný vír obetkal jejich Dvojjedinost - a slastně mihotala se v něm tvář milostné spasené Erraty, slzami diademovaná, Úsměvem Věčna aureolisovaná; a Trojjediností stali se. A všechna nekonečná světla koldokola vlévala se v Ni. V Záři rozplynuta zmizela Pozemskost, ve Slast roztavilo se bělostné Utrpení, a v nadsvětelný, nadtónový Pochod Věčného Vítězství vše se znovuzrodilo.“*⁹³

Poslední závěrečné věty přímo popisují, jak se ze Sidera stává Bůh, světlo ničemu se nepodřizující a všemocně svobodné, které došlo svému věčnému vítězství v podobě přeměny do absolutního „já“.

Siderovu sebevraždu lze také označit jako určitý prvek heroismu. Naproti tomu z celé povídky je patrný pocit opovrhování lidskou společností, která je jen materiálně založená a neustále jen ovládaná.

Skok do metafyzické propasti ovšem pro Sider neznamena, že by se vykoupil v Záři, nýbrž tato Zář je absolutně nekončící Zlo. Jak Klíma uvádí ve svém textu *Jak bude po smrti*:

„Až k atomům rozmáčknuť bylo celé mé tělo a celá má duše, rozmáčkáno nerozmáčknuť, - strašné mystérium, kořenící v bezednu Všepropasti, původ zoufalství a hrůzy a komiky a šílenství a absurdnosti a Zla samého.

⁹² Victoria Aeterna, 1992, str. 297

⁹³ Vteřiny věčnosti, Slavná Nemesis, 1989, str. 117

*Zničen, nejsa věděl jsem o svém zničení a nejsoucnosti, živý-mrtvý, věčně se potulující umrlec – jímž je každý, jímž je svět sám...*⁹⁴

Povídka Slavná Nemesis je poutavý text plný všemožných kompozičních prostředků a efektů. Často se zde setkáváme s tématy jako příroda, posmrtný život či halucinace a propast.

Nakonec něco k názvu celého textu. Bylo by možné ho přeložit jako „slavná odplata“, jelikož Nemesis byla řecká bohyně odplaty. V čem ale spočívá odplata v rámci celé povídky Slavná Nemesis? Podle mě jde o odplatu za životy dvou mladých krásných dívek, které kvůli jednomu muži zemřely. O Siderovi by se dalo říci, že jeho život nekončí, že pokračuje právě, tak jak má a jak si to autor Klíma představoval, přímo v duchu jeho filosofie, ale z pohledu romantického příběhu jde o baladistický konec, kdy musí někdo zemřít a ztráta života je to nejhorší, co nás může potkat.

⁹⁴ Vteřiny věčnosti, Slavná Nemesis, 1989, str. 95

4. 3. Utrpení knížete Sternenhocha⁹⁵

⁹⁵ Děj romaneta:

Hlavní postava je asi třicetiletý kníže Helmut Sternenhoch, pravá ruka „zeměpána“ Viléma, německého císaře. Jednoho dne na plese spatří dívku, která vypadá jako smrt. Je vyhublá, propadlé oči, které stále sklápí, hrbatá, takže na první pohled se jí každý směje. Dívka má ale v sobě nějaké kouzlo, poněvadž když ji vidí kníže podruhé, opět na plese, upoutá ho natolik, že ji vyzve k tanci. Ten večer poprvé spatří její oči. Vypadají jako kočičí. Vzápětí se rozhodne, že si ji musí vzít za svoji manželku.

Druhého dne jde požádat jejího otce o její ruku. Po velmi živém rozhovoru, kdy svoji jedinou dceru, Helgu, otec nazve velkou, ošklivou kurvou atd., se tedy dohodnou na svatbě. Kníže z celé této záležitosti nemá dobrý pocit, jakmile potká svoji nastávající na ulici, bojí se jí, ale je přesvědčen, že si ji musí vzít, když už se pro to rozhodne. Musí být jeho ženou.

Svatební noc je jediným okamžikem, kdy se kníže dotkne své manželky. O devět měsíců déle se jim narodí dítě, syn. Naštěstí je podobné více otcovi. Protože dítě ale považuje Helga za humus, který v ní vyrůstal, vlastnoručně dítě zabije. Sternenhoch se obrátí o pomoc na svého tchána, který by jí mohl zmlátit, a tím by se stala jinou, než jaká byla doteď. Souboj mezi Helgou a jejím otcem ale skončí smrtí otce. Sternenhoch se ocitá sám proti Helze a její moci. Začíná se jí bát. Helga toho využívá a dělá si, co chce. Všechny peníze patří jen jí. Sternenhoch ze svých 800 miliónů marek nemá skoro ani feník.

Helga se vydá poznávat svět. Celé dva roky o ní nikdo nevěděl. Až po dvou letech se Sternenhoch dověděl, že z některých zemí byla dokonce vyhnána pro její smysl pro sex. Zakládala různé spolky mladých lidí, kteří společně vyznávali sadomasochismus, sex se zvířaty, s různými předměty, nejčastěji železnými.

Po návratu domů si přivezla lva, tygra a jaguára. Každý den se s nimi nahá honila po zahradě, nechala se od nich olizovat, někdy až do krve, hladila jim jejich genitálie...

Posléze se její povaha úplně změnila. Začala se řádně oblékat podle módních časopisů, i když chodila dříve ve starých věcech jako hadrovník. Každé odpoledne zmizela z domu a vrátila se až večer. Sternenhoch se rozhodl ji sledovat. Pod kameny ukrytý celý den zjistil, že ho podvádí s mužem strašně ošklivým, který jí stále mlátí bičem a ono se jí to líbí. Vyslyšel i jejich plán, jak chtějí 19. srpna utéci spolu do Kordiller. Ten den měla Helga nekázáno od svého milence, aby políbila před odchodem z domu svého manžela. Helze se to nechtělo udělat, ale milenec na ní měl velký vliv.

V den, kdy se tak mělo stát, ale Sternenhoch Helgu omráčil a dotáhl ji do věže, kde byla hladomorna. Svázal ji a svými výkaly ji pošpinil celý obličej. Do pusy jí vložil ponožku a bičem ji zmrskal, až omdlela. Tam ji nechal umřít. Od té doby ho pronásledovaly myšlenky a halucinace, že Helga žije a stále ho sleduje. Její postava se ho ptá, jestli náhodou neví, kdo ji zabil, nechá si od ní vyprávět, jak to vypadá v pekle, jak musí trpět atd. Toto šílenství a halucinace ho několikrát zavedou k čarodějům, kteří mu dávají tajemné síly a zaříkavadla, jak např. zařvat na člověka „do prdele mně vskoč“, jakmile si bude myslet, že je to Helga. Dostane se až do blázince. Nikdy se řádně nedoléčí. Po návratu z blázince vidí Helgu, jak mu říká, že přežila. Unikla tajným vchodem do hladomorny a teď ho chodí strašit. Sternenhoch opět věří. Je rád, že ho Helga nezabila a nemstila se za to, že ji vlastně zabil.

O rok později, kdy Helgu vhodil svázanou do hladomorny, se tam šel opět podívat. Místo kostry obalené jen do šatů, které ten den měla na sobě, ji tam viděl ležet se závojem přes obličej. Celou dobu ho lákala, aby si spolu naposled užili. Protože knížeti chyběl sex velmi mnoho, uposlechl ji. Mezitím ještě mluvili s duchem mrtvého milence Helgy, který ji domlouval, aby se na něj už vykašlala. Ale Helga Sternenhochovi tvrdila, že tímto zpečetí jejich obnovený manželský svazek. V této pozici, kdy kníže ležel na kostře a dělal charakteristické pohyby, ho našli jeho služebníci, kteří se ho dali hledat. Bylo zjištěno, že kostra, tedy Helga, zemřela 14 dní po tom, co byla zamčena v hladomorně.

Poněvadž se Sternenhoch při ulehnutí na kostru škrábl o lícni kost na Helžině lebce dostal otravu krve a za dva dny zemřel. Před svou smrtí se stále usmíval a všem připadalo, že omládl.

Romaneto Utrpení knížete Sternenhocha vyšlo měsíc po Klímově smrti a mohli bychom ho považovat za zcela dokončené a ucelené dílo, které působí velmi komplexně. On sám ho nazval groteskním romanetem⁹⁶, toto označení nám může napovědět, že nejspíše nepůjde o příliš tradiční dílo. Jde o novelu psanou formou fiktivního deníku, což je pro Klímovu literární tvorbu zcela běžná forma. Tato netradiční kompozice romaneta ale není pro druhou dekádu 20. století zcela obvyklá.

Už při přečtení samotného názvu mě napadá, zda nešlo o reakci na Goethovu novelu Utrpení mladého Werthera. Mají stejný hlavní motiv, strasti v lásce a vztah mezi mužem a ženou, ovšem právě tomuto motivu se Klíma v průběhu děje vysmívá. Nebo jméno hlavního hrdiny Sternenhoch, v překladu stoupající hvězda⁹⁷, lze také brát jako označení něčeho nejvyššího, třeba Klímova absolutního „já“, Boha.

Utrpení knížete Sternenhocha je kniha zejména o neskutečném sadomasochistickém utrpení člověka v nízké lidské pozemskosti, která spočívá v animalitě člověka. Sternenhocha lze brát jako ubožáka, duševního i fyzického, který má pyšnou pohrdající ženu.⁹⁸ Tomu také odpovídá jazyk textu. Objevuje se zde mnoho vulgarismů a nespisovných výrazů. Vulgarismy i časté brutální popisy jsou ale přímo vhodné, jelikož obě hlavní postavy, Helga i kníže, nejsou zrovna nevinní, protože oba byli schopní vraždy.

Romaneto je rozděleno na tři nestejně části. V předmluvě se autor snaží přesvědčit o skutečnosti celého následně vyprávěného příběhu a staví se do role utříditele Sternenhochova deníku. Hlavní částí textu jsou jednotlivé, časově nepravidelné deníkové zápisy rozdílné délky. V závěrečném autorově epilogu se dočítáme, jak to se Sternenhochem dopadlo.

Celý text je psán v první osobě, což považuji za Klímův záměr, aby bylo dílo více sugestivní. Autor často také užívá časové údaje, kdy například odpoledne přichází na Sternenhocha největší tryzna a čas utrpení, jak psychického, tak fyzického. Stejně tak přírodní děje symbolizují neklid v mysli hlavního hrdiny, *„Kráčel jsem svým zámeckým parkem pod bobtnajícími pupeny stromů. Bylo*

⁹⁶ Romaneto = ne příliš rozsáhlé prozaické dílo, často plné fantastična a zdánlivého nadpřirozena, jež se na konci příběhu nechá rozklíčovat čistě racionálně

⁹⁷ V němčině: der Stern = hvězda, hoch = vysoký

⁹⁸ srov. J. Chalupický, Victoria Aeterna, 1992, str. 279

*dopoledne; polojasno, mokro sice a větrno, ale teplo; vlahá, blahá jarní nálada všude.*⁹⁹ Nebo naopak úplný klid, jako na konci, když je tělo knížete pohřbeno.

„A ve chvíli, když zavírali nad ním rakev, vzplanula tvář mysticky, jakoby vlastním světlem, pod pohledem slunce. Po celý den se neobjevilo – – a zapadlo hned opět za mrak v ten okamžik, když zapadlo víko nad hlavou Pokorného Vítěze. To Bohyně poslala i odloženému Oděvu Jeho Svaté Duše poslední, sluneční políbení.,¹⁰⁰

V čem ale opravdu tkví autorem zamýšlená grotesknost? Určitě v nejistotě a neustálým střídání názorů hlavních postav, které si nejsou ničím jisté. Vše co prožívají, pocity i vratké názory, nepůsobí příliš věrohodně a Klíma tím vyjadřuje výsměch k tradičnímu uspořádání společnosti.

Jako se Klíma ve své celé filosofii snaží vytěsnit roli rozumu, tak i zde je to patrné, hlavně tím, že racionalita tu není brána jako primární a důležitá, spíše je považována za nedůležitou a největší roli zde hraje vůle, vše je její otázkou. Například logické uvažování Sternenhochovi rodiny, zda je či není nemocen, pro něj nemá cenu, on se díky svému stavu stává svobodným a všemohoucím, identifikuje se s absolutním Bohem, kdy vše závisí na jeho vlastní vůli.

„Tváře celé té gardy bídné vzplanuly radostí a otočily se k badenským šlechticům ... Vím, teď, a věděl jsem hned, že jsem řekl pomateninu; neztratila se, ach! v blbostech mého bratra a strýčka! ... Ale už se stalo – a staly se teď věci ještě jiné. Na př. lil jsem si dlouho po lžičkách víno pod košili na prsa a hřímal při tom: Deutschland, Deutschland über Alles –. Krátce: byl jsem zcela jistě badenskými šlechtici uznán za blázná a zaslechl jsem tichá slova: „Zítřka, hned s východem slunce –.“¹⁰¹

A v jakém světě se celý děj odehrává? Na začátku je v předmluvě popisován jako paradox, kotrmelec či nesmyl, ve kterém lidé musejí žít, musí se v něm realizovat. Na konci knihy se s myšlenkou, co je svět, zaobírá i sám hlavní hrdina Sternenhoch. *„Živá – mrtvá – obé totéž. Mrtvé je živé, živé mrtvé jest. Svět jest jen*

⁹⁹ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 66

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 135

¹⁰¹ Utrpení knížete Sernenhocha, 2011, str 124 - 125

*živá mrtvola; i tygr ve svém nádherném skoku – jen galvanisovaným umrlcem!*¹⁰². Dalo by se říci, že tyto dvě myšlenky ucelují celé dílo. Nebo také, že je to adaptace na název Klímova díla *Svět jako vědomí a nic*. Ve své mysli víme, že jsme někde, kde to nazýváme světem, ale nemusí to pro nás znamenat vůbec nic.

4. 3. 1. Postava knížete Sternenhocha

Kníže Hellmuth Sternenhoch sám sebe na začátku díla bere jako bohatého krasavce, který by dosáhl čehokoli, co by si chtěl, ovšem pravda je trochu jiná.

*„Nepochybuji, že bych dostal i princeznu z královského rodu, spanilou, všemi přednostmi zdobenou; vřdyť, nehledě k mému rodu a bohatství, mohu o sobě směle říci, že jsem krasavec, přes některé své vady, na př. že měřím jen 150 cm a vážím 45 kg, že jsem skoro bezzubý, bezvlasý a bezvousý, trochu též šilhavý a značně pajdavý; ale i slunce má skvrny.“*¹⁰³

Už na počátku knihy je patrný nástin či nějaké tušení o špatném konci Sternenhocha. Stejně tak i v průběhu celého díla. Symbolicky a předběžně je zde popsána změna, kterou Helga projde během svého těhotenství stejně jako na začátku knihy, když spolu tančí na plese. Jak se projeví její temná stránka.

„Rozbouřilo mne to přepodivně; slyšel jsem bušení svého srdce. Dlouho jsem byl jako na trní – až konečně jsem ji požádal o tanec. Omlouval jsem se v duchu: „Je to ode mne, předního šlechtice Germanie, majitele 500 milionů marek, prvního rádce a miláčka Vilémova, akt velkomyslnosti, noblesy a vznešené courtoisie, nabídnouti tanec potomkyni rodu, před stoletími slavného, nyní obskurního, zchudlého, téměř žebráckého,“ jak jsem se právě informoval; „skoro nikdo s ní netančí, každý můj čin pochválí – a ona – jak bude šťastna!“ Ale neprojevila nižádné radosti. Jako stroj povstala, jako prkenná tančila. Zcela nezvykle zmaten, mluvil jsem málo a hloupě. [...] Zlehka mne odstrčila, povznesla oči. A teď nebyly již přikryty hořejšími víčky – otevřely se náhle neuvěřitelně, až byly jako kočičí – právě tak zelené, právě tak divé, dravé, strašidelné. Rty, dříve líně na sobě se válející nebo i pootevřené, těsně se semkly, ostrými se staly jako břitva, nos se zúžil, chřípí

¹⁰² Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 129

¹⁰³ Tamtéž, str. 6

silně vystouplo a divoce se zavlnilo ... Netrvalo to déle než mihnutí blesku; pak beze slova zas odešla – v mrtvolu opět proměněná fúrie – ke své staré, dost nuzně vypadající gardedámě.“¹⁰⁴

Další předzvěstí o špatném konci knížete je proslov Helgy ke Sternenhochovi, když jí zavírá v hladomorně, aby se jí zbavil a ona tam umřela.

„Jsem ve vaší moci a mluvmе rozumně. Necháte-li mne zde umřít, zahubíte se. Vaše svědomí není dost silné, aby něco takového dovedlo po celý život nésti, znám Vás. A vím též, že, máte-li chuť mne propustit, zrazuje vás z toho strach, že se pomstím za to, co jste již učinil. Nuže, dávám své čestné slovo, že netřeba vám obávat se toho. Mstivá nejsem, naopak. Činem svým stoupl jste u mne v ceně ... Spíš bych vám zaň něco dobrého prokázala.“¹⁰⁵

Ani milými slovy ani nadávkami a výhrůzkami ho Helga nepřesvědčila, aby ji pustil. Až moc se jí a její pomsty bál. Byla tak silná a sebejistá, že se nad ní nedokázal slitovat, i když to párkrát zkoušel, sám sebe přemlouval, že ji dojde pustit. Raději doufal, že je naživu. Když se mu začala zjevovat, nejspíš její duch, vyvstal ve Sternenhochovi pocit viny, že ji zabil. Tento pocit se stal jakýmsi trestem a knížete postupem času připravoval o rozum.

V textu můžeme nalézt určitou paralelu či podobnost osudů mezi Sternenhochem a Helgy otcem. Spojuje je jedna „fame fatale“ v podobě Helgy, která je příčinou jejich duševního úpadku a následné smrti. U otce je to způsobeno složitým vztahem s Helgou, jejím nepochopením a střetem dvou zvláštních osobností. Nakonec je otec zabit rukou Helgy, stejně tak jako, ikdyž v přeneseném smyslu, i Sternenhoch. Právě kníže se zraní o kost, konkrétně o Helgy lícni kost, která způsobí následnou otravu krve a Sternenhochovo úmrtí.

Klíma se v rámci celého romaneta svým vlastním způsobem vypořádává s problematikou křesťanství. Nejde cestou totálního bourání křesťanských ideálů jako Nietzsche (filosofování kladivem), ale vydává se na jemnější dráhu ironie. Bere si na paškál mnohé biblické příběhy, jako například Sternenhochovo zranění o kost Helgy (můžeme brát jako adaptaci na Adamovo žebro), stále se opakující pojem Boží záře či světlo a v neposlední řadě cesta očistcem, kterou Helga Sternenhochovi popisuje, když se mu zjevuje. Klíma tím dává těmto náboženským

¹⁰⁴ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 4 - 5

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 49

příběhům až absolutní kontext a stává se z něj ironik křesťanských myšlenek, a zároveň je velmi obratně využívá i ve prospěch celého svého příběhu o knížeti.

Z počátku je kníže klidné a mírné povahy se společenským postavením a politickou mocí. Proč si vlastně Helgu vzal? Možná si chtěl posílit své sebevědomí a ego, nějak ho přitahovala nebo chtěl být dobrodincem, který ji vysvobodí a odvede od otce.

Postupně se jeho povaha vyvíjí, stává se žárlivým, zuří a zlobí se, mstí se a nakonec až šílí. Největší zradu zažívá ve chvíli, když sleduje Helgu do zahrad a ukrývá se pod kámen. Helga se setkává se svým milencem, před zrakem knížete se pomilují a pomlouvají ho. Ukrytý ve skryši je zmítán vztekem, zoufalstvím, bolestí a touhou mstít se. Chce „rozsekat na prach toho ženského netvora“, ale na nic se nezmůže a jen je do konce pozoruje.

Na rozdíl od Nietzscheho, zde Klíma do pozice nadčlověka staví ženu. Na druhou stranu tu podává krásný obraz člověka, který má o sobě mínění, který zcela odporuje skutečnosti. S druhým jevem se setkávám dost často a to hlavně mimo svět fikce. Sternenhoch tu v deliriu vidí sám sebe jako nadčlověka a přitom je to umírající blázen.

„Vy mne tam vyléčíte, šílení! Vyrpte, co já, teprve potom strkejte do mne své blbé prsty! Je už blbé, mluví-li někdo o alkoholismu, kdo ho sám neprožil do posledního stadia; oč blbější, mluví-li o šílenství ten, kdo k němu ani nepřičichl! ...

Nikdy, já, šílenec, neměl jsem tak jasný rozum, jako v tuto chvíli. Teprve teď stal se ze mne filosof. A to dělá: touha po Tobě, Daemono! Ty nepřirovatelná! Jediná mezi ťenami! Ty Nejnešťastnější!... Jak jsem Tě byl nehoden!“¹⁰⁶

Velmi patrné je to i na konci celého textu, když se přesně po roce kníže vydává do hladomorny, aby se přesvědčil, zda je či není mrtvá a pokusí se souložit s její kostrou. Zde se z něj stává „klímovský“ Bůh, stejně jako ve Slavné Nemesis. Splývá se světlem, které představuje Helgu milence, a i s duchem samotné Helgy.

¹⁰⁶ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 125

„Kdo to zde? ... Oh! To nejste vy –. Však jste – jste – ten váš dětinský, dětský výraz –, ale jaký jste divukrásný! Seraf! bůh! sluneční bůh – slunce samo ... Vše kol rozzářeno démantovým světlem Tvým ... Ó, že jsem byla tak dlouho slepá a neviděla Tvou Nádheru! Oh, že Tys byl tak slepý, že sám jsi ji neviděl, – abych já ji neuzřela ... A jak jsi velký a mocný, nad hvězdy čníš, jako – On ... On a Ty – jedno jste! Ty a já – jedno jsme! Ve Všezáři. Oceáne Bílého Světla Mého, neskonalého, který jsi vším! Ty Dokonalosti, jak jsi něžná a sladká! Mé Strašidlo – milostné! prapůvodní Chaose Vítězný, jenž jsi Harmonií svrchovanou! vše, co nejsi Ty, jen dissonancí jest a bídné! Ale vše jsi Ty, jen viděti to je nutno; vše jest Ty, jakmile to jen ví, že je Ty! ... Ted' teprve, hledíc na Tebe, vznešeného i v pokoře, božského i v poníženosti, vím, co to Všudypřítomnost Boží, co Vše a všechno a Jedno ... ó, jak sladký je Hnus, a Slepota jak zářná! Jak slastná Bolest, krásná Ohyzdnota, pravdivá Leť, – a Noc jak nadsluneční! ... Ó pojď, Ty Kráso Má Věčná, – vnikni do mne, prozař Probuzenou a Spasenou – –!“

A prudce strhla knížete na sebe. Pocítil bolest na tváři, ale tak divně, jako by ji někdo jiný, někdo pod ním cítil ...

Lahodné hřímalo kol nich Světlo Věčné – – –,¹⁰⁷

4. 3. 2. Postava Helgy

Hlavní hrdinka Helga je téměř cudná žena, která se vývojem děje mění v bestiální zvíře. Stejně jako kníže nebyla příliš krásná, „První můj dojem byl, že je to děvče přímo ošklivé. Vyčouhlá postava, tenká, že jsi se jí lekl; tvář hanebně bledá, skoro bílá, prahubená; židovský nos, všechny tahy, ač jinak ne nejhorší, tak nějak zvadlé, ospalé, uspávající; vypadala jako mrtvola, mechanismem nějakým pohybovaná, – a stejně jako tvář, byly i její pohyby strašně líné a chcípavé. Oči měla pořád sklopené jako pětileté nejstydlivější děvčátko. Ještě nejlepší na ní byly mohutné, jako saze černé vlasy“¹⁰⁸ Jako malá byla velmi zvláštní až démonické povahy. Otec ji v tom podporoval, pak přišel v deseti letech zlom a ona začala žít život jakoby ve snu. Největší změna a převrat nastaly, když se Sternenhochem otěhotněla. Pomalu se stávala agresivní, panovačnou a pomstychtivou silnou ženou.

¹⁰⁷ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 134

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 4

Osobou, která dělala jen to, co se jí zlíbilo. Určitým způsobem byla probuzena zpět ke svému absolutnímu, se vším si hrajícímu „já“, dělala si jen to, co chtěla.

Pro vývojem postavy Helgy hraje velkou roli její milenec. Nazývala jej jen samými opěvnými jmény jako Vznešený, Jediný, Svatý. Naproti tomu kníže mu neřekl jinak než Trhan. Její milenec ji plně podporoval a pobouzel k egoistickému chování, zároveň v ní podporoval moc vůle. Radil jí hlavně krotit vlastní pudy, ony Klímou nesnášenou animalitu, která nás a naši vůli velmi omezuje.

U Helgy naopak od knížete pocit viny, jak svým mužem opovrhovala, nesnášela ho, nazývala Hnusem, není patrný. Její činy totiž vedla jen její Vůle, vše si dokázala odůvodnit, i to jak zabila otce a vlastní dítě. A co nedokázala, nemusela, protože ona byla tím jediným měřítkem pro vše, přeci se nemusela ospravedlňovat sama sobě.

„Těžko být stručným, kde vypravujeme o podstatě svého života. Než – : zabila jsem ten malý hnus v sebeobraně: byl by jinak zabil mne. Zabila jsem otce – musil, blázen, pojít! Byla bych mu dala milost, kdyby byl přede mne předstoupil ne s řemeny, ale se vzpomínkami na zkaženou vojenskou kariéru ... Zbýval pan Hnus; zachránilo ho dosud jenom to, že jsem se Štítila rozmáznout nejohybnější housenku.“¹⁰⁹

Stejně jako byl na začátku knihy naznačen osud knížete Sternenhocha, tak se tomu, ač trochu později, děje u Helgy.

„Tvůj pravý čin, po pět příštích dnů: k Sternenhochovi budeš se chovat nejvládněji! Ničím ho neurazíš – a na rozloučenou dáš mu políbení, trvajícím půl minuty!“

„Proboha – to chceš ode mne? Rozkaž, abych si teď hned rozřízla celou tvář tímto nožem, abych zohavena byla nadosmrti – a učiním to ihned poslušně ... Ale tohle?“

„Vím, že je to těžké; nejtěžší. Ale nutno napadnout zde frontálně centrum nepřítele! žádné tirailleurské šarvátky!“

„Ale – ale – celý můj minulý život tím zničím –“

„Musí být zničen!“

„Umřela bych rázem, kdybych to udělala.“

¹⁰⁹ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 27

„Umřeš děsněji a zdlouhavěji, neuděláš-li to!“

„– Vládce můj – – – tedy – ano – oh! ne, ne! – Vládce! – – a – a – – ano! . . .

Udělám to!“ Oddechla si zhluboka ... „Ale – jak jsi ukrutný!“

„Milosrdný. Ukrutný je zpravidla osud, neboť nízkost kreatur nic jiného nezaslужuje. Hotovo! ať se to stane!“¹¹⁰

Helga odmítne knížete políbit a chovat se k němu, jak milenec nařídil. Sternenhocha její chování tak naštvě, že ji zavře do hladomorny, kde pak Helga umírá. Toto je nejsilnější moment děje pro vývoj Sternenhochova „já“, konečně totiž dělá to, co on sám chce a nebojí se následků, chová se v egoisolipsistickém smyslu. Proto Helga ani její milenec, který je roztrhán Sternenhochovými psy, nejsou schopni dosáhnout plného naplnění se. Metafyzická nadlidská závrať a titánskost se vytrácejí a vzniká tu místo pro Klímovu absolutně komandující vůli, která se chce prosadit ve světě a dokázat jen sama sebe. Tady je zřetelné, že to nutně musí skončit nihilismem, nebo případně jako v předchozích dvou Klímových povídkách, sebevraždou. Druhou možnou příčinou nihilismu je lhostejnost vidící svět jako hru masek nebo grotesku, což je velmi zřetelné právě v této baladě o knížeti Sternenhochovi.

To jak se Helga knížeti zjevovala má také dvě vysvětlení, buď byla jeho halucinací, nebo se opravdu zjevoval její mstící se duch. Podle mne se jednalo spíše o přeludy, protože Sternenhoch si svého šíleného je vědom, uvědomuje si svou nemoc, oslabení své absolutně komandující vůle. Kníže se často sám sebe ptá, zda se mu Helga jen nezdá. Hlavním úkolem snu či iluze je totiž stát se prostředkem pro útěk z reality, zde však funguje spíš obrácený vztah, kdy sen ovlivňuje realitu, což je pro knížete jako pro duševní bytost zničující a není sto to snést.

Helga i Sternenhoch mají svůj život pevně ve svých rukou, to lze brát jako projev absolutnosti vůle, ani jeden se nechtějí vzdát své individuality a to je nakonec stojí i život. A že se Sternenhochovi zjevuje ducha mrtvé Helgy nebo jiní démoni, bere Klíma jako nemocemi absolutně komandující vůle, které ji mohou oslabit v jejím konání.

¹¹⁰ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 31 - 32

4. 4. Společné motivy všech tří děl

Hned na první pohled je zřejmé, že ve všech třech zde uvedených dílech se děj odehrává kolem problematiky obou pohlaví. Hlavními postavami jsou muži a ženy společně. Často jde o jejich milostný a citový vztah, který se nějak vyvíjí. Klíma se tedy tématem lásky zabýval často a dalo by se říci, že ji považoval i za nemoc absolutně komandující vůle, protože ji oslabuje. *„Láska je hovadství; největší ze všech! Kdo se zamiluje, přestane být člověkem, Vůle se rozplyne v jejím bahně. Žádný bláznivec není dost bláznivý pro zamilovaného. Kdo se zamiluje, měl by být ihned oběšen. Není koutku na světě, který by tohoto zavržence přijal. Smrt je proň spasení. Raději pojit, než stát se bezectností, kterou je lás –“*¹¹¹

Ve všech třech dílech je také dalším ústředním tématem vztah bdění a snu. Jaký je vztah mezi realitou a snem. V jednoaktovce jde o zjevení se děda Benedikta hlavnímu hrdinovi Edgarovi. Ve Slavné Nemesis přeludy dvou žen a ve Sternenhochovi jeho nejistota, zda je Helga jen přelud/duch nebo živá bytost. S tím souvisí i tajemnost, démonovost příběhů.

Vůle je hybatelem nejen Klímovy filosofie, ale také všech „mých“ třech knih. *„mám nejvyšší božskou Vůli, která dělá se vším quodlibet; a kdekdo mne v tom, na kolenou přede mnou, utvrzoval. [...]. Pochopila jsem konečně, že má „vůle byla nádherná jen pak, byla-li slepou služebnicí mých slepých pudů; ale není směšnější kontradikce než: vůle, která slouží –: Vůle a absolutní Vládkyně neboli Bůh jest jedno a totéž. Pochopila jsem, že, poněvadž mnou zmítaly vášně více, než kýmoli jiným, – byla ta má skvělá vůle ve skutečnosti otročtější, t. j. nicotnější než u každé Nány z chléva.“*¹¹² Autor v těchto dílech nechává „ožít“ svou absolutní vůli, která má být osvobozena od veškerých pudů a animalit, aby byla tou nejsilnější.

¹¹¹ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 21

¹¹² Tamtéž, str. 28

ZÁVĚR

Ladislav Klíma patří bezesporu k nenahraditelným myslitelům české společnosti. Jeho originalita jakou byl schopen zachytit svět, ať už reálný či snový, a vnitřní pochody člověka jsou viditelné nejen v jeho povídkách, románech či hrách, ale také v jeho filosofických dopisech, statích a spisech. Umění hraní si s obrazovostí u Klímy hraničila až s absurditou. Chvílemi jsem se ve čtení ztrácela a říkala si, to nemůže myslet vážně, knihu jsem odložila a za nějaký čas se vstřebanými pocity opět četla dále.

Klíma byl filosofem života, zanechal po sobě odkaz jakéhosi jiného způsobu žití ve společnosti, který měl sám nejspíše dobře prozkoumaný. Člověk se nemusí podřizovat danému a konvenčně ustálenému, má možnost, použiji-li jeho terminologii, vysvobodit se z Všeotroctví, a to prostřednictvím egosolipsistického vnímání světa, lze říci, že jde o zvláštní etickou výzvu. I když je potřeba říci, že toto egoistické a absolutistické nahlížení na svět není permanentně udržitelné.

Myslím, že si to Klíma sám uvědomoval a proto hrdinové jeho povídek či románů nekončí dobře. Ve všech třech, v této práci probíraných dílech, hlavní hrdina umírá, přestože se třeba jedná o dosažení nějaké sebe-transcendence, z dnešního pohledu bychom mohli říci, že zemřeli mladí nemocní lidé, kteří svým přeludům podlehlí. Z Klímova pohledu by se dalo říci, že byli až příliš ovlivněni animalitou, pudy a to zrušilo jejich absolutnost. Jako třeba v případě Helgy, která odmítla políbit knížete a naopak ho ponížila, a tím si podepsala ortel své smrti. Neposlechla svou absolutně komandující vůli a nechala se strhnout animalitou, která v ní vyvolávala pocit odporu vůči Sternenhochovi.

Protože se Klíma zabývá především tím, jak se subjekt chová nebo uplatňuje ve světě nebo také jak umírá, a zničil nadvládu subjektu nad objektem, vidím jako největší problém, že opomíjí vysvětlení samotného subjektu. Poměrně brilantně se tomu vyhýbá, když subjekt jednoduše absolutizuje, udělá z „já“ Boha. Tedy nietzschovský subjekt, jež se touží stát nadřazený světu, který je utvořen bezohledně ke druhému i k sobě samotnému, aby šel svou vlastní subjektivní cestou vzhůru.

Je jasné, že Klímovu literární tvorbu nezle odlišit od té filosofické. Systematický popis se ale mnohdy boří do spletitého děje, který má prvky až gotického románu. Jeho postavy jsou naplněny myšlenkami a žijí život v duchu

jeho filosofie a etiky. Jednotlivé postavy vedou často monology, ať vnitřní či vnější, které jsou téměř identické s tím, CO a hlavně JAK, Klíma píše ve svých filosofických statích či dopisech.

Čtení beletrie mne neustále nutilo přehodnocovat názor na děj a konfrontovat ho s vlastním životem, zda je možné pamatovat si, komu jsem kdy v životě ublížila nebo koho se dotkla a kdy by se mi to mohlo vrátit, případně s jakými následky. Zda je Klímovo ludibrionistické chování subjektu možné opravdu praktikovat v i dnešním moderním světě s globalizovanou společností?

Až v kontextu prostudování Klímovy filosofie a pročtení některých děl jsem byla schopna ocenit jeho originalitu, která se projevila. Do té doby jsem po smyslu myšlenek v beletrii často tápala. Protože jeho velké myšlenky střídající se s banální psychologíí jednotlivých postav vnášejí do literatury i filosofie rozporuplnost a často zmatek.

Na závěr si dovolím citaci, která podle mne vystihuje nejen osobnost, ale i veškerou tvorbu jednoho zvláštního Čecha Ladislav Klímy:

„Nechci se stát: jsem! a ne něčím, ale vším. Není lidské velikosti, kterou bych neviděl pod sebou a hříčkou svou. Má vůle dělá a bude dělat se vším všechno. Zaškatulkuj-li mne jednou mezi briganty nebo filozofy, řeknou-li, že jsem nebyl nic, nebo bůh, nebo prase, – lidské ubohosti to jen! Jsem ten, který jsem, dělám, co chci, chci bezmezně vše!“¹¹³

¹¹³ Utrpení knížete Sternenhocha, 2011, str. 29

POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura

KLÍMA, Ladislav. *Filosofické listy*. jako 11. publikace. V Praze: Herrmann a synové, 1993, 101 s.

KLÍMA, Ladislav. *Utrpení knížete Sternenhocha* [online]. v MKP 1. vyd. Praha : Městská knihovna v Praze, 2011 [2012-12-05]. Dostupné z WWW:http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/68/utrpeni_knizete_sternenhochapdf

KLÍMA, Ladislav. *Traktáty a diktáty*. Vyd. 1. V Olomouci: Votobia, 1995, 345 p. Malá díla, sv. 28. ISBN 80-900-6149-4.

KLÍMA, Ladislav. *Victoria aeterna*. Praha: Arkýř, 1992, 318 p. ISBN 80-854-0000-6.

KLÍMA, Ladislav. *Vteřiny věčnosti: prózy, listy, eseje, sentence : výběr z díla*. Vyd. 2., fotoreprint. Praha: Odeon, 1989, 290 p. ISBN 80-207-0216-4.

Sekundární literatura

PATOČKA, Jan. *Češi: [soubor textů k českému myšlení a českým dějinám]*. 1. vyd. Editor Karel Palek, Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2006, 901 s. ISBN 80-700-7230-X.

JIŘÍ SVOBODA. *Filozof a spisovatel Ladislav Klíma: Tématický sešit, Český jazyk a literatura*. Ostrava: Atelier Milata, 1993. Scholaforum.

Filosofický slovník. 1.vyd. Praha: Fin, 1995, 479 s. ISBN 8071820148.

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka: a Slovník filosofických pojmů*. 5., rozš. vyd., (Ve Vyšehradu 3.). Praha: Vyšehrad, 2007, 411 s. ISBN 978-80-7021-884-6.

HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Periplum, c2002, 293 p. ISBN 80-866-2402-1.

<http://www.wknihy.cz/e-knihy/Detail.aspx?P=C2093471-9795-4DF6-84BA-D6D6763AD789>

[online]. [cit. 2013-05-16].

GILK, Erik a Jiří HRABAL. *Věčnost není děravá kapsa, aby se z ní něco ztratilo: Příloha e-1 revue Aluze*. 1. vyd. Olomouc: ALUZE, 2010.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. 2. rozš. vyd. Praha: Zvon, 1992, 559 s. ISBN 80-711-3058-3.